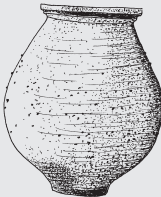

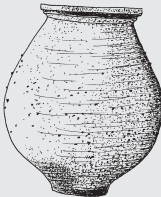
Docentenhandleiding

Voortgezet onderwijs

Doe het zelf opdrachten

WAT GA JE DOEN ?

Je krijgt een voorwerp. Pak het vast en bekijk het goed. Lees de kijklijst door. Maak de vragen. Weet je een antwoord niet? Schrijf dan niks op.

BLAD I

KIJKLIJST

naam:

voorwerp-
nummer:

Vragen

Antwoorden

Hoe ziet het voorwerp eruit?

Uiterlijk

- 1 Hoe voelt het voorwerp?
(zwaar, glad, ruw, koud enz.)
- 2 Schat de maten (hoog x breed x diep)
- 3 Is het gemaakt van natuurlijk materiaal?
(hout, steen, enz)
- 4 Is het materiaal door mensen gemaakt?
(glas, ijzer enz.)
- 5 Welke kleur of kleuren zie je?
- 6 Zie je tekens of letters?
- 7 Is het compleet?
- 8 Is het beschadigd of versleten?

Hoe is het voorwerp gemaakt?

Constructie en techniek

- 9 Is het met handgereedschap of machines gemaakt?
- 10 Is het uit één stuk gemaakt?
- 11 Hoe zijn de delen van het voorwerp bevestigd?
- 12 Is er een mal (gietsvorm) gebruikt?
- 13 Met welke gereedschappen is het voorwerp gemaakt?

Waarvoor is het gemaakt?

Functie

- 14 Welke voordelen heeft het gebruikte materiaal?
- 15 Welke nadelen heeft het gebruikte materiaal?
- 16 Vind jij de gebruikte materialen goed gekozen?
- 17 Is het versierd?

Wat is het voorwerp waard?**Waarde**

- 18 Is het materiaal waarvan het is gemaakt kostbaar?
- 19 Zijn er veel van dergelijke voorwerpen gevonden?
- 20 Vind je het mooi?
- 21 Wat is de waarde voor een museum?

Wat vertelt het voorwerp over vroeger?**Herkomst**

- 22 Is het door het Romeinse leger hier gebracht?
- 23 Werd het al vóór de Romeinse tijd hier gebruikt?
- 24 Werd het in de Romeinse tijd hier door veel mensen gebruikt?
- 25 Wat vertelt het voorwerp en de vindplaats over de mensen die het gebruikt hebben?

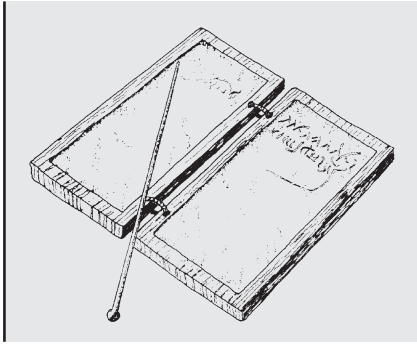
- II Ben je klaar met de kijklijst? Vraag dan het blad **informatie**. Kijk of je de vragen goed hebt. Maak nu ook de vragen die je hebt overgeslagen.
- III Ben je klaar met het blad **informatie**. Vraag dan het blad **onderzoek** en maak de opdrachten.
- IV Jij weet nu precies wat jouw voorwerp is. Jouw voorwerp hoort in een museum. Maak een tekstbordje waarop je uitlegt wat het voorwerp is, waar het voor werd gebruikt en wat het voorwerp met de Romeinen heeft te maken. Bijvoorbeeld:

Tandelborstel, gemaakt van plastic met nylonharen, gemaakt in 1997.
Tandenborstels werden door Nederlanders gebruikt om hun tanden te poetsen.
Schone tanden en een frisse adem vonden zij erg belangrijk.

- V Vraag het **doe het zelf blad** voor jouw voorwerp. Met dit blad kun je thuis zelf iets maken dat met jouw voorwerp te maken heeft. Misschien kun je later jouw werkstuk in de klas tentoonstellen!

BLAD II

K I J K L I J S T

Wasboekje met stilus

Het wasboekje en de stilus, de schrijfstift, worden gebruikt om te schrijven. Het wasboekje bestaat uit twee rechthoekige helften van hout. De plankjes zijn aan elkaar gebonden met leren veters. De uitsparingen aan de binnenzijde zijn opgevuld met bijenwas. De stilus, de schrijfstift, wordt gemaakt van brons of ijzer. Met de scherpe punt wordt in de was gekrast. Met het afgeplatte vlak aan de andere kant van de stift kunnen de letters in de was weer worden uitgeveegd.

HET SCHRIFT

De Romeinen gebruiken letters en cijfers. De Romeinse kinderen die naar school gaan gebruiken wasboekjes en schrijfstiften om te leren lezen, schrijven en rekenen. Schrijven is belangrijk voor kooplieden, bestuurders en officieren in het leger. Zij moeten hun zaken nauwkeurig bijhouden. Met een pen of ganzenvaar schrijven zij op een soort ruw papier. De inkt wordt gemaakt met roet. Omdat papier kostbaar is, gebruiken de Romeinen ook wasboekjes als kladblok of voor brieven.

Op verschillende plaatsen in het vroegere Romeinse rijk zijn wasboekjes teruggevonden. Het hout van de plankjes is niet vergaan, maar de was is wel verdwenen. Door het doordrukken van de stilus in het hout is soms nog de boodschap leesbaar. In een wasboekje lezen we een persoonlijke brief aan een soldaat:

'Ik heb je sokken gestuurd van Sattua, twee paar sandalen en twee paar onderbroeken...'

Voor de komst van de Romeinen worden letters en cijfers in onze streken niet gebruikt. Maar in de Romeinse tijd komt daar verandering in. Bij de Romeinse forten doen inheemse handelaren zaken met het leger. Ook worden leden van belangrijke families door de Romeinse officieren ontvangen. Door deze contacten maakt de inheemse bevolking kennis met het schrift dat de Romeinen gebruiken. In de vierhonderd jaar dat de Romeinen in onze streken verblijven, neemt de inheemse bevolking het gebruik van letters en cijfers van de Romeinen over. Na ruim 2000 jaar gebruiken wij deze letters en cijfers nog.

BLAD I

INFORMATIE

WASBOEKJE
EN
STILUS

VOORWERP
1A EN 1B

ROMEINSE LETTERS EN CIJFERS

brg

I e s k i s t

8/MS

Romeinen in Noord-Brabant

De taal van de Romeinen was het Latijn. In onze taal zijn nog steeds woorden terug te vinden die uit het Latijn afkomstig zijn.

Kijk of je de woorden die bij elkaar horen kunt vinden. Schrijf het juiste Nederlandse woord achter het Latijnse woord.

De Romeinen gebruiken een andere manier om cijfers te schrijven dan wij nu doen. Zij schrijven getallen door verschillende cijfers achter elkaar te zetten.

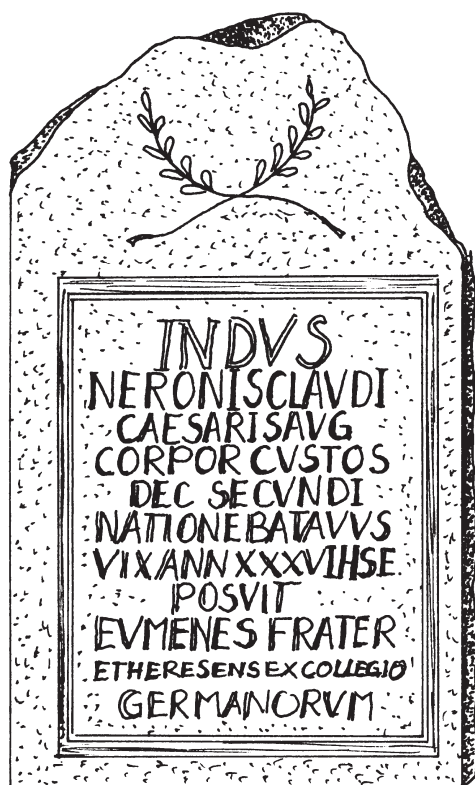
LATIJN NEDERLANDS		
schola	rotonde	I
camera	beker	II
rotundus	kist	III
pirum	kool	IV
prunus	school	V
colis	kamer	VI
bicarium	kar	VII
eista	letter	VIII
carrus	venster	IX
cellarium	peer	X
fenestra	pruim	XI
scutella	kelder	XII
littera	schotel	XIII

I	1	VIII	8
II	2	IX	9
III	3	X	10
IV	4	L	50
V	5	C	100
VI	6	D	500
VII	7	M	1000

BLAD II

ONDERZOEK

DEROMEINENSCHREVENDEWOORDENAANELKAAR.ZIJGEBR
UIKTENALLEENHOOFDLETTERS.OPGRAFTENENWERDENW
OORDENVAAKAFGEKORT.BIJAFK.WERDENPUNT.GEBR.

DEZEGRAFT.VANE
ENSOLD.ISGEV.INR
OME.INHET.NED.ST
AATER:

INDUSLIJFWACHTVANN
EROCLAUDIUSCAESAR
AUGUSTUSUITDEAFDE
LINGONDERLEIDINGVA
NSECUNDUSVANBATA
AFSEHERKOMSTXXXVI
JAAROUDLIGTHIERBEG
RAVENEUMENESZIJB
ROERENERFGENAAMLI
DVANHETGENOOTSC
APVANGERMANENHEE
FTDITMONUMENTOPGE
RICHT.

MCMXCVI = 1996

Zoek uit welke getallen hier in Romeinse cijfers staan:

XXXII _____
CLIV _____
MDC _____

Wat staat hier?
Schrijf de zinnen op.

Hoe oud is deze soldaat geworden?

Indus is jaar oud geworden.

Hou oud ben jij?

Schrijf je leeftijd in Romeinse cijfers.
Ik ben jaar.

In welk jaar ben jij geboren?

Schrijf jouw geboortjaar in Romeinse cijfers op.
Ik ben geboren in

WASBOEKJE
EN
STILUS
VOORWERP
1A EN 1B

WASBOEKJE MET STILUS

brg

I e s k i s t

BM's

Romeinen in Noord-Brabant

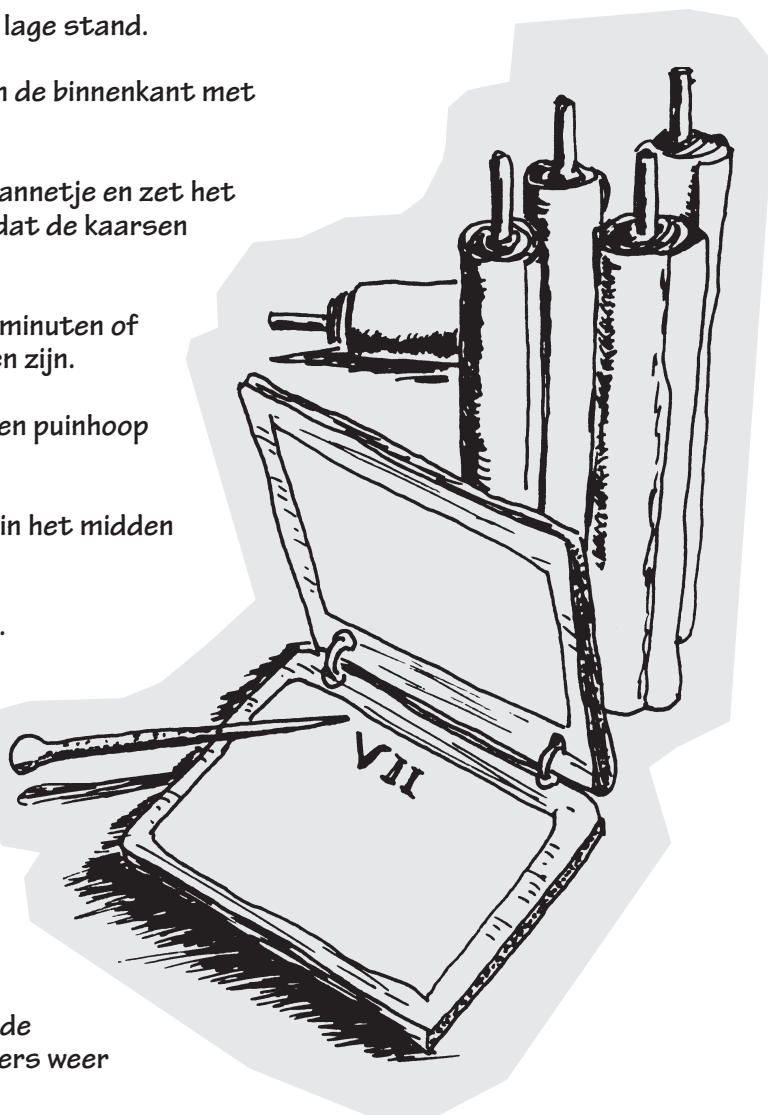
Maak je eigen schrijfplankje

Wat je nodig hebt:

- een plankje van 15 x 7 centimeter,
- een kleine breinaald,
- twee waskaarsen,
- een ovenbestendig pannetje
- aluminiumfolie,
- een oude krant

Vraag aan een volwassene om je te helpen.

- 1 Zet de oven aan op een lage stand.
- 2 Bedek het pannetje aan de binnenkant met aluminiumfolie.
- 3 Leg de kaarsen in het pannetje en zet het pannetje in de oven, zodat de kaarsen kunnen smelten.
- 4 Controleer om de paar minuten of de kaarsen al gesmolten zijn.
- 5 Vouw de krant uit om een puinhoop te voorkomen.
- 6 Leg het houten plankje in het midden van de krant.
- 7 Haal de pan uit de oven.
- 8 Haal de lonten uit de gesmolten was.
- 9 Giet de was over het plankje.
- 10 Wanneer de was gedroogd is, kun je met de punt van de breinaald schrijven. Met de ronde kant van de breinaald kun je de letters weer wegvegen.

BLAD III

DOE HET ZELF

WASBOEKJE
EN
STILUS

VOORWERP
1A EN 1B

Kalender

De kalender is gemaakt van klei. Boven de cirkel met twaalf vlakken zijn zeven figuren in de klei gekrast. In de cirkel is in ieder vlak een figuur afgebeeld. Links en rechts staan in twee rijen Romeinse cijfers. Bij ieder van de figuren en de cijfers zijn gaatjes in de klei gestoken. Door pinnetjes in deze gaatjes te steken kan de datum worden aangegeven.

TIJD

Wanneer de zon opkomt, begint voor de Romeinen de dag. In de Romeinse tijd bestaat een dag uit twaalf uren. De rest is avond en nacht. Dan worden in huis de olielampjes aangestoken.

's Zomers zijn de dagen langer en de avonden en nachten korter. In de winter is dit omgekeerd. Maar de dag blijft verdeeld in twaalf uren. Een Romeins uur duurt in de zomer dus langer dan in de winter. Klokken en wekkers zijn er niet. De Romeinen lezen de tijd af op een zonnewijzer. In de kalender die de Romeinen al eeuwen lang gebruiken telt een jaar 355 dagen.

De dagen zijn verdeeld in maanden. De maanden zijn 'genummerd'. Dat vinden we nu nog terug in de naam:

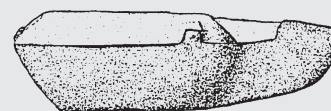
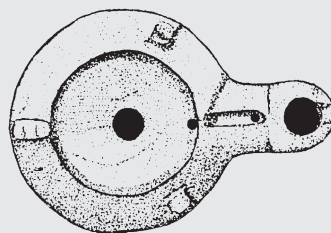
september (7de maand) **oktober** (8ste maand)

november (9de maand) **december** (10de maand).

Maar deze kalender loopt niet gelijk met de seizoenen. Daarom worden ieder jaar 22 dagen erbij geteld. In het grote Romeinse rijk gebeurt dit niet overal even nauwkeurig. Daarom past Julius Caesar in het jaar 46 voor Chr. de kalender aan. Er wordt een nieuwe maand aan de kalender toegevoegd. Deze maand, die naar Julius Caesar juli wordt genoemd, begint na juni. Ook zijn opvolger, keizer Augustus, verandert de kalender. Zijn naam vinden we terug in de maand augustus.

Deze maand komt vóór september op de kalender.

De kalender zoals die toen is gebruikt, kennen wij nu nog. Alleen de nummering verschilt. September is niet meer de zevende maar de negende maand geworden.

FORTIS

Olielampje

Het olielampje is gemaakt van klei. De boven- en onderkant zijn apart in een mal gevormd. De beide helften zijn aan elkaar gewreven. Na het bakken in de oven is de lamp klaar voor gebruik. Om de lamp te kunnen gebruiken wordt door het middelste gat olie gegoten. De lont die uit het andere gat steekt, zuigt de olie op. Door de lont aan te steken verbrandt de olie en geeft de lamp licht.

BLAD I

INFORMATIE

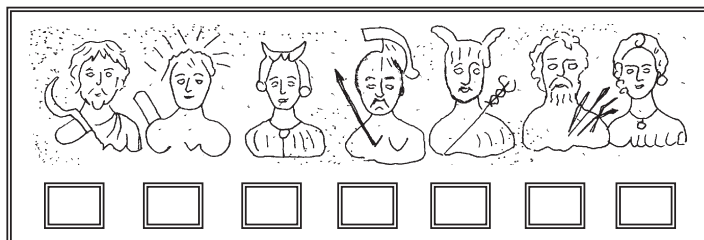
KALENDER
EN
OLIELAMPJE

VOORWERP
2A EN 2B

DE ROMEINSE KALENDER

De dagen van de week

De dagen van de week zijn genoemd naar Romeinse goden. De Romeinen herkennen hun goden aan voorwerpen die zij bij zich dragen.

- Welke goden staan boven de kalender getekend? Zet de letter van de god in het goede vakje.
- Frankrijk, Duitsland, Engeland en Nederland hoorden vroeger bij het Romeinse rijk. In de namen van de dagen vinden we nog steeds Romeinse godennamen terug. Vul de Nederlandse namen voor de dagen van de week op de goede plaats in het schema in.

Latijn	Saturni dies	Solis dies	Lunae dies	Martis dies	Mercurii dies	Iovis dies	Veneris dies
Frans	Samedi	Dimanche	Lundi	Mardi	Mercredi	Jeudi	Vendredi
Duits	Samstag	Sonntag	Montag	Dienstag	Mittwoch	Donnerstag	Freitag
Engels	Saturday	Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday
Nederlands							

- Welke Romeinse goden vinden we in de Nederlandse dagen terug?
1 2 3
- In het Nederlandse woord 'woensdag' komt geen Romeinse godennaam voor. Ook in donderdag niet. Toch heeft donderdag wel te maken met Jupiter. Bekijk de afbeelding van Jupiter. Hoe komen we aan de naam 'donderdag'?.....

De sterrenbeelden

- In bepaalde maanden zijn de verschillende sterrenbeelden goed te zien. Welke sterrenbeelden zijn op de kalender getekend? Zet in de goede volgorde. Begin rechts van het midden met Ram en ga met de klok mee. Kies uit: Steenbok, Vissen, Waterman, Weegschaal, Boogschutter, Schorpioen, Leeuw, Maagd, Kreeft, Stier, Tweeling.

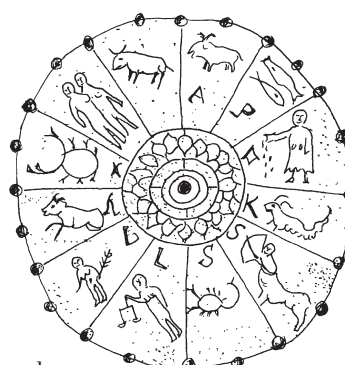
.....

.....

.....

Jouw verjaardag

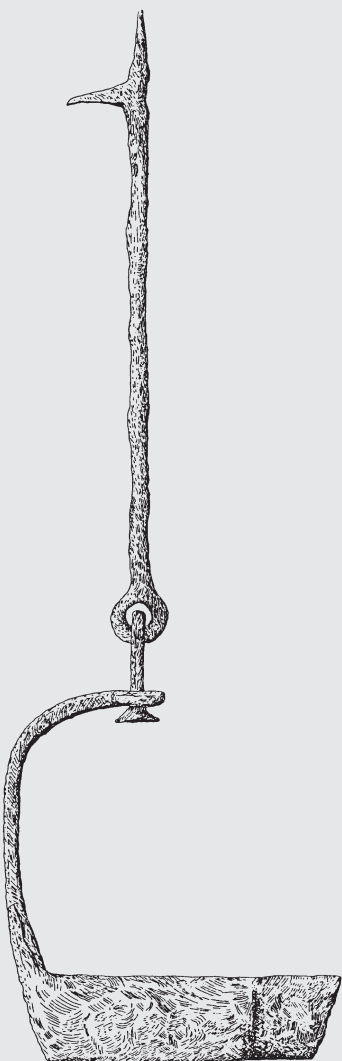
- Geef op de kalender aan op welke dag, datum en maand dit jaar jouw verjaardag valt.

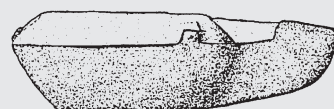
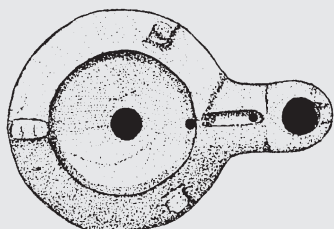
Maak je eigen olielamp

Olielampjes zijn in allerlei soorten en maten gemaakt. In veel olielampjes is op de bodem de naam van de maker gestempeld. De bovenkant van de lampjes is vaak versierd. Soms is dit een afbeelding van een god. Maar er zijn ook lampjes met afbeeldingen van vechtende soldaten teruggevonden.

- 1 Boetseer van klei een kommetje van ongeveer 7 centimeter doorsnede. Maak de randen niet dunner dan een halve centimeter.
- 2 Knijp met duim en wijsvinger aan één kant de rand iets naar buiten. Dit wordt de tuit waar de lont in komt.
- 3 Rol een bolletje klei plat.
Maak het niet dunner dan een halve centimeter. Maak het platte stuk klei zo groot dat het op het kommetje past.
- 4 Maak in het midden van het platte stuk klei een rond gat van ruim een centimeter doorsnede. Door dit gat wordt later de olie in de lamp gegoten.
- 5 Pas het platte stuk klei met het gat op het kommetje.
Doe dit zo dat het gat midden op het kommetje valt. Snij de rest langs het kommetje af.
- 6 Haal het platte stuk klei weer los.
Je kunt het versieren door er in te tekenen of door er met andere stukjes klei iets op te leggen.
- 7 Leg het platte stuk weer op het kommetje.
Wrijf de randen van het platte stuk en het kommetje aan elkaar vast. Zorg ervoor dat de tuit openblijft.
- 8 Werk de tuit bij.
- 9 Maak een kleirolletje.
Hiervan maak je het oor waaraan je de lamp vast kunt houden.
- 10 Wrijf het kleirolletje aan de lamp vast tegenover het tuitje.
Het lampje heeft nu een oor.
- 11 Kras jouw naam op de onderkant.

houder voor olielamp

FORTIS

Wanneer het lampje gedroogd is, kun je het (laten) bakken in een klei oven.

Giet lampolie door het middelste gat en steek een lont in de tuit.

Steek de lamp aan!

BLAD III

DOE HET ZELF

KALENDER
EN
OLIELAMPJE

VOORWERP
2A EN 2B

Romeinse munten

Romeinse munten zijn geslagen uit goud, zilver, koper en brons. Munten dragen de afbeelding en de naam van een Romeinse keizer. Op de keerzijde vinden we afbeeldingen van het overwinnende leger of van beschermgoden en godinnen. Op de tekening zie je hoe een muntplaatje (b) tussen twee muntstempels (a en c) tot munt wordt geslagen.

GELD

De oudste vorm van handel is de ruilhandel.

In de begintijd van het Romeinse rijk wordt zout als betaalmiddel gebruikt. Het woord 'salaris' komt van het Latijnse 'sal' dat zout betekent. Zout kan goed tegen andere zaken worden geruild en is eenvoudig te bewaren. Ook vee is belangrijk in de ruilhandel. Het Latijnse woord voor geld, 'pecunia', is afkomstig van 'pecus' dat kudde betekent.

Het gebruik van munten maakt de handel een stuk eenvoudiger: muntgeld kan makkelijk worden vervoerd, het kan niet bederven, en een munt van goud, zilver of brons heeft een vastgestelde waarde. De munten worden in het hele Romeinse rijk gebruikt. Zij mogen alleen in opdracht van de keizer en de regering (de senaat) in speciale werkplaatsen worden geslagen. De voor onze streek dichtstbijzijnde muntplaats in de Romeinse tijd is Trier in Duitsland.

Net als bij ons hebben de munten een verschillende waarde:

1 aureus = 25 denarii = 400 as = 1600 quadrans.

Aureus (goud)	Denarius (zilver)	Quinarius (zilver)	Sestertius (geelkoper)	Dupondius (geel koper)	As (rood koper)	Semis (rood koper)	Quadrans (rood koper)
1	25	50	100	200	400	800	1600
	1	2	4	8	16	32	64
		1	2	4	8	16	32
			1	2	4	8	16
				1	2	4	8
					1	2	4
						1	2
							1

Een Romeinse soldaat verdient in het leger ongeveer 300 denarii per jaar. In het leger is men gewend om met geld te betalen. Op het platteland blijft de ruilhandel bestaan, maar daarnaast wordt ook steeds meer geld gebruikt. De inheemse bevolking die met het leger handel drijft, krijgt zo geld in handen. Het metaal waarvan de munten worden gemaakt vertegenwoordigt een bepaalde waarde. Maar in de loop van de tijd gebruikt men zoveel geld dat er te weinig metaal is om munten van dezelfde grootte te maken. Bovendien bewaren de mensen gouden en zilveren munten. Er ontstaat een gebrek aan muntgeld. Nieuwe munten worden kleiner gemaakt. Omdat er te weinig zilver is, worden zilveren munten vervangen door koperen munten met een dun laagje zilver. Zij zijn eigenlijk minder waard dan echte zilveren munten, maar officieel houden de munten wél hun waarde.

Vergelijk de munten die je hebt bestudeerd. Welk gevolg heeft het gebrek aan muntgeld?

- 1 sestertius (1ste - 2de eeuw na Chr.)
- 2 dupondius (1ste - 2de eeuw na Chr.)
- 3 semis (1ste - 2de eeuw na Chr.)
- 4 (300 - 350 na Chr.)
- 5 (350 - 400 na Chr.)
- 6 (gebruikt na 400 na Chr.)
- 7 (gebruikt na 450 na Chr.)

BLAD I

INFORMATIE

MUNTEN

VOORWERP
3

DE HELM VAN DEURNE

brg

I e s k i s t

BM's

Romeinen in Noord-Brabant

In de Romeinse tijd was de Peel een groot moerasgebied. Op 17 juni 1910 wordt in dit gebied een belangrijke ontdekking gedaan. Tijdens het turfsteken in het Noord-Brabantse Meijel wordt een vergulde helm gevonden. Bij de helm treffen de turfstekers ook de volgende voorwerpen aan: een ruiterspoor, kledinggespen, resten van schoenen, de zilveren buitenkant van een dolkschede en 39 munten van de Romeinse keizer Constantinus.

Van de keizers die op de Romeinse munten staan afgebeeld is bekend wanneer zij hebben geregeerd. Daardoor is het mogelijk om uit te zoeken waar en in welke periode de gevonden munten zijn gemaakt. Wanneer bij een opgraving munten worden gevonden, kan dus iets gezegd worden over de ouderdom van de gevonden voorwerpen. Constantinus is van 306 tot 337 keizer is geweest. Uit onderzoek blijkt dat de gevonden munten zijn geslagen in de periode 315-319.

Wie heeft de helm gedragen?

Hoe is die in het moeras terecht gekomen? Hoe oud is die helm?

Door informatie uit vondsten en oude verhalen met elkaar te vergelijken kunnen we soms meer te weten komen over wat er is gebeurd.

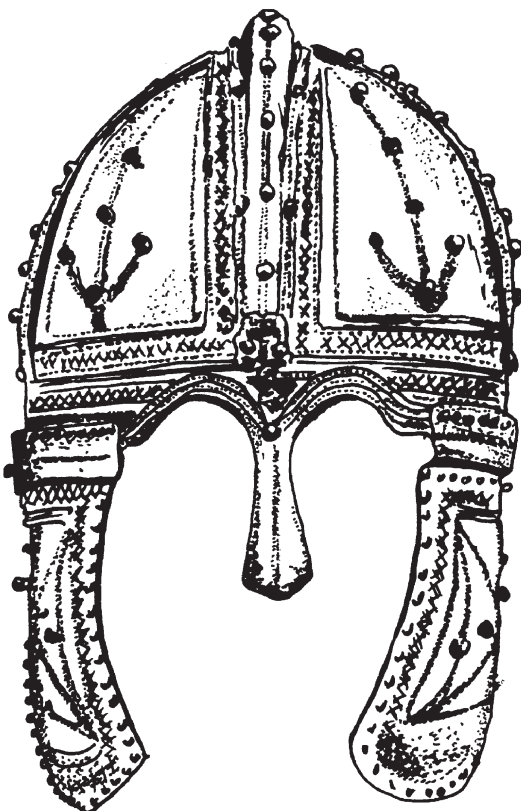
BLAD II

Dankzij een verhaal van de Romeinse geschiedschrijver Ammianus Marcellinus weten we dat in 368 de Romeinse keizer Valentinianus een verkenningstocht in het noorden van het Romeinse rijk heeft gemaakt. In een moerassig gebied valt de keizer in een hinderlaag, maar hij weet te ontsnappen. De geschiedschrijver schrijft verder hierover:

'Maar zijn kamerdienaar, die zijn met goud en edelstenen versierde helm vervoerde, is met de helm spoorloos verdwenen. Hij is ook later noch dood, noch levend teruggevonden.'

Kan dit verhaal iets met de helm van Deurne te maken hebben? Vergelijk de jaartallen, de beschrijving van de helm, het gebied waarin de hinderlaag was. Schrijf dan op wat je conclusies zijn.

ONDERZOEK

Informatie uit de vondst van de helm

Informatie uit het verhaal van de geschiedschrijver

Jaartallen

De jaren waarin de munten zijn geslagen:

Het jaar waarin de keizer in een hinderlaag viel:

Uiterlijk van de helm

Hoe ziet de helm van Deurne er uit?
.....
.....

Hoe ziet de helm van de keizer er uit?
.....
.....

Het gebied

De Peel was in de Romeinse tijd een
.....

De plaats van de hinderlaag was een
.....

Mijn conclusie is dat het verhaal van Ammianus Marcellinus wel / niet met de helm van Deurne te maken kan hebben, omdat

.....
.....
.....
.....
.....
.....

MUNTEN

VOORWERP

3

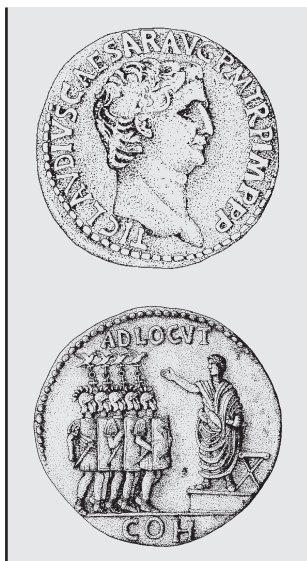
ROMEINSE MUNTEN

brg

I e s k i s t

BM's

Romeinen in Noord-Brabant

Ontwerp je eigen munt

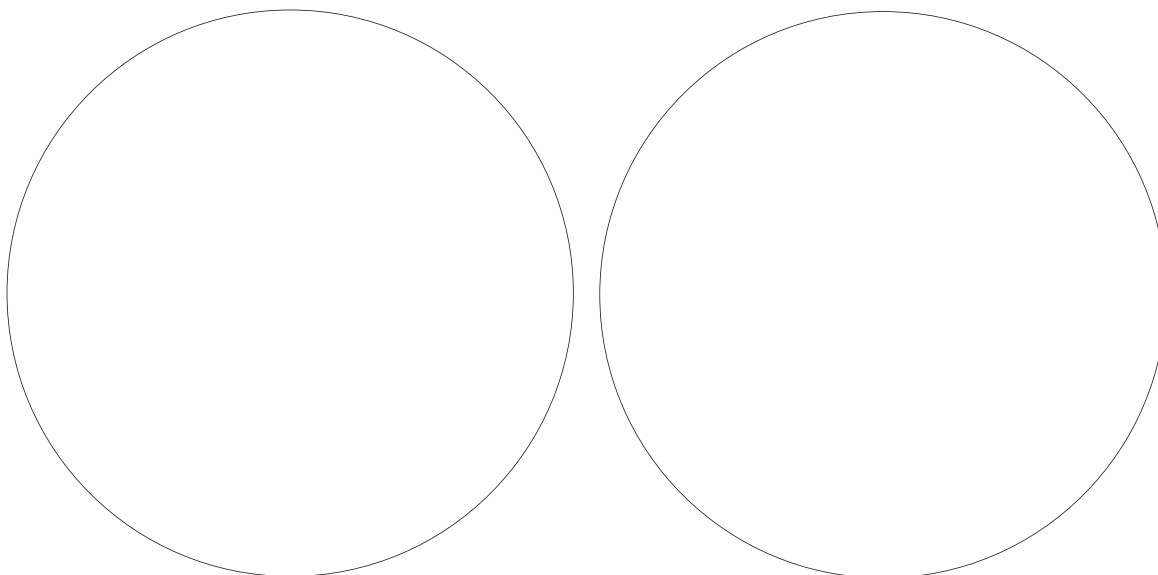
De Romeinen gebruiken al geld sinds ongeveer 300 voor Chr. In het Romeinse rijk gaan de munten van hand tot hand. Daarom zijn zij een ideaal middel om reclame te maken.

Op de voorkant van de munt staat meestal het portret van de keizer. Op de achterkant staan afbeeldingen die onder andere vertellen van de grote daden van de keizer. Zo laat Julius Caesar munten slaan met op de achterzijde een olifant. Daarmee maakt hij duidelijk dat de keizer zich door niets laat stoppen. Een andere keizer laat een groot gebouw afbeelden, dat in zijn opdracht is neergezet. Weer andere keizers kiezen voor het symbool van de hoorn van overvloed zodat iedereen kon zien hoe goed zij voor hun onderdanen zorgen. Zij willen daarmee laten zien dat tijdens hun regering de welvaart tot bloei is gekomen.

- ☛ 1 Ontwerp je eigen munt. Gebruik jezelf of je beste vriend of vriendin als model.
Vergeet niet om de naam (in Romeinse letters) langs de rand te schrijven!
- ☛ 2 Bedenk ook een afbeelding voor de achterkant waarmee je reclame maakt voor iets dat jij gedaan hebt, of graag zou willen doen.
- ☛ 3 Hoeveel is jouw munt waard?

voorkant

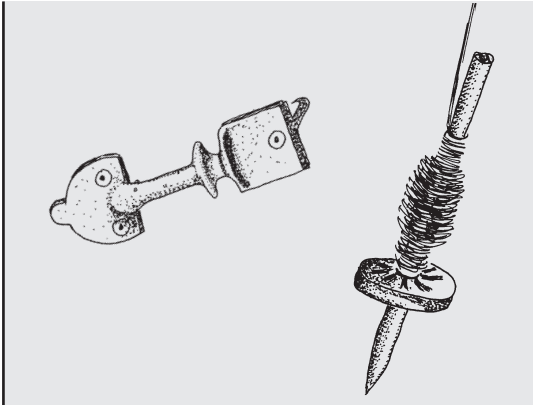
achterkant

BLAD III

DOE HET ZELF

MUNTEN
VOORWERP
3

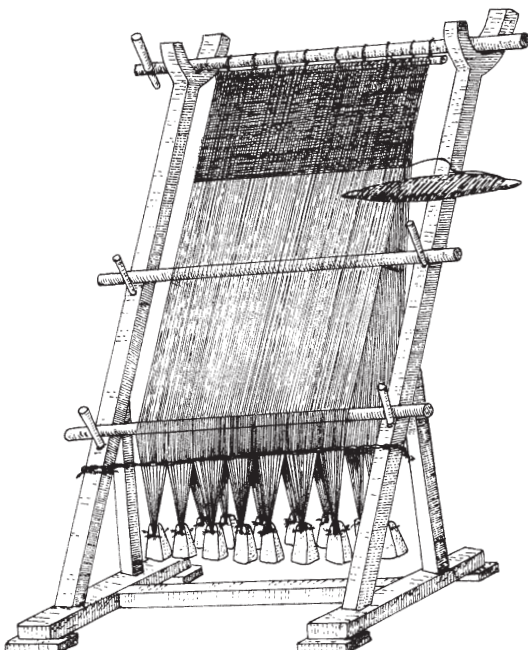

KLEDING

In de Romeinse tijd wordt kleding gemaakt van schapenwol, linnen of leer. De Romeinen en de inheemse bevolking spinnen en weven op dezelfde manier. Maar de kleding verschilt wel van model.

Romeinse mannen dragen een *tunica*, een wollen hemd tot over de knieën met korte mouwen. Dit hemd wordt met een riem gedragen. Bij officiële gelegenheden dragen de mannen een *tunica* met daarover een *toga*. De *toga* is een halfronde witte wollen lap van vier tot vijf meter lang. De *toga* wordt op een bepaalde manier omgeslagen.

Romeinse vrouwen dragen over het onderkleed een gewaad tot aan de enkels. Om te voorkomen dat het kledingstuk afglijdt, wordt de stof met een *fibula* (kledingspeld) vastgezet. Het dragen van een broek vinden de Romeinen maar een rare gewoonte.

Fibula

De *fibula* of mantelspeld is gemaakt van brons. De naald ontbreekt. Een mantelspeld werkt zoals een veiligheidsspeld. De naald haakt achter het uiteinde dat iets omgebogen is. Door het gewicht van de mantel wordt de naald tegen het omgebogen deel getrokken zodat de speld niet kan losschieten.

Spintol

De spintol is gemaakt van gebakken klei. In het midden van het schijfje is een gat gemaakt waar een houten stokje in geklemd kan worden. Tussen het schijfje en het stokje wordt een plukje wol geklemd. Door de spintol te laten draaien en tegelijk aan de wol te trekken worden draden gemaakt.

De wollen draad wordt op een weefgetouw tot lappen stof verwerkt.

Het komt zelfs zover dat keizer Honorius (395-423) de Romeinen verbiedt om broeken te dragen. Maar in de koude streken aan de noordgrens van het Romeinse rijk zullen de soldaten zich daar niet altijd aan gehouden hebben. Op de bovenstaande afbeelding zie je dat de Romeinse soldaat en zijn inheemse gevangene broeken dragen. Op het 'doe het zelf-blad' is ook een inheemse mantel te zien. De mantel is van voren dichtgenaaid, zodat hij over het hoofd moet worden aangetrokken. Er zitten geen mouwen aan. Inheemse kinderen dragen dezelfde kleding als volwassenen, maar dan een paar maten kleiner. De kleding wordt 'op de groei' gemaakt.

In onze streken zullen alleen de rijke Romeinen en Romeinse ambtenaren bij officiële gelegenheden de Romeinse kleding hebben gedragen. De meest gebruikte kleding voor de 'gewone' mensen zal een mengeling van inheemse en Romeinse kleding zijn geweest.

HET ROMEINSE GEZIN

Bij de Romeinen is de vader in alles het hoofd van het gezin. De vrouw is aan hem ondergeschikt. De vader heeft zoveel macht in het gezin dat hij kan beslissen over het leven of de dood van zijn kinderen. Veel Romeinse vaders en moeders bemoeien zich zelf met de opvoeding van hun kinderen. In de gezinnen van boeren en ambachtslieden leren jongens het vak van hun vader. Meisjes leren de huishouding van hun moeder. Alleen kinderen van rijke ouders krijgen van hun achtste tot hun twaalfde jaar les. Een huisleraar leert hun lezen, schrijven en rekenen. Deze jongens en meisjes krijgen apart les.

Tussen de veertien- en zestienjarige leeftijd worden Romeinse kinderen volwassen. Jongens krijgen op die leeftijd voor het eerst de *toga* aan. De *toga* is de kleding van de volwassen mannen. In een Romeins gezin is dit een belangrijke gebeurtenis, net zoals een verloving of een huwelijk belangrijk is. Als jongens de leeftijd van zestien jaar hebben bereikt, kunnen zij dienst nemen in het Romeinse leger. Dan horen zij echt bij de volwassenen. Meisjes kunnen vanaf hun veertiende jaar trouwen. De vrouwen zorgen voor de kinderen en het huishouden. Vrouwen hebben geen taken in het openbare leven zoals rechter of raadslid in het stadsbestuur. Dat zijn taken die alleen mannen mogen vervullen.

Wat is er in het gezinsleven veranderd in vergelijking met nu? Vul het schema in:

Wat is er veranderd?	In de Romeinse tijd	In onze tijd
Wie zorgen voor de opvoeding van de kinderen?		
Welke kinderen krijgen onderwijs?		
Op welke leeftijd krijgen kinderen les?		
Op welke leeftijd worden kinderen volwassen?		
Wie zorgen voor het huishouden?		
Wie hebben taken in het openbare leven?		

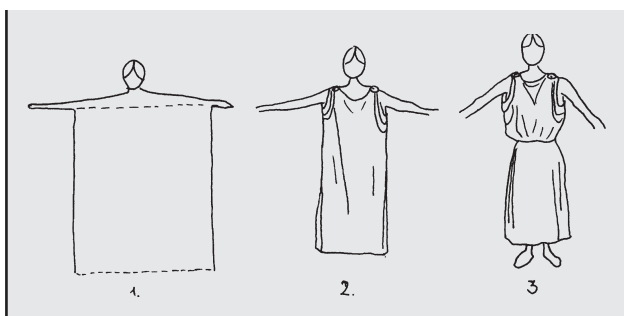
ROMEINSE EN INHEEMSE KLEDING

brg

I e s k i s t

BM's

Romeinen in Noord-Brabant

Maak je eigen kleren

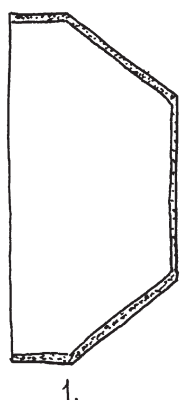
Met een nachthemd, een oud laken en een beetje fantasie zie je er al gauw uit als een Romeinse man of vrouw.

- 1 Gebruik het nachthemd of T-shirt als onderkleed.
- 2 Neem de maat van het laken.
- 3 Naai de korte zijden van het laken aan elkaar.
Je krijgt dan een soort koker.
- 4 Stap in deze koker en hijs de stof omhoog.
- 5 Pak een puntje van de voor- en achterkant van de stof over je schouder en zet die met een veiligheidsspeld vast. Doe hetzelfde bij de andere schouder.

Wat je nodig hebt voor Romeinse vrouwenkleding:

- een nachthemd of ruim T-shirt
- een leren riem
- een laken dat je mag verknippen
- een naald en garen
- een schaar
- twee grote veiligheidsspelden

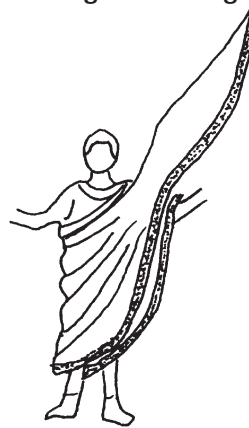
1.

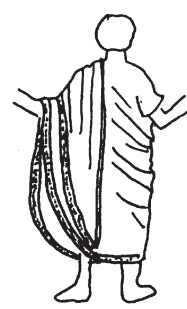
2.

3.

4.

5.

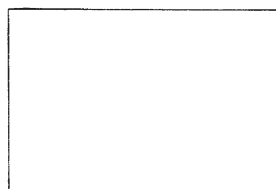
Wat je nodig hebt voor Romeinse mannenkleding:

- een nachthemd of ruim T-shirt
- een leren riem
- een laken dat je mag verknippen
- een schaar
- een naald en garen
- een grote veiligheidsspeld

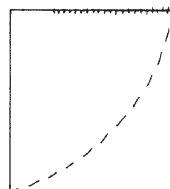
- 1 Gebruik het nachthemd of T-shirt als tunica.
- 2 Doe een leren riem om je middel.
- 3 Knip het laken in de goede vorm.
- 4 Sla de toga om zoals op de tekeningen afgebeeld staat.
- 5 Hou de toga op z'n plaats door hem vast te spelden met een broche of veiligheidsspeld.

Wat je nodig hebt voor een inheemse mantel:

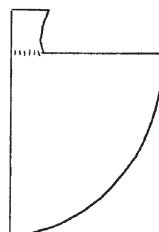
- Een rechthoekige geruite lap. De breedte is even lang als de lengte van je schouders tot over je kuit
- Een schaar
- Een naald en garen

1.

2.

3.

4.

- 1 Vouw de lap langs de lange kant dubbel. De stofvouw is de middenachternaad.
- 2 Knip de lap op maat.
- 3 Knip uit de rest de capuchon.
- 4 Naai de middenvoornaad dicht, maar laat een halsopening van 30 cm vrij.
- 5 Naai de capuchon aan de mantel vast.
- 6 Trek de mantel over je hoofd aan.

BLAD III

DOE HET ZELF

FIBULA
EN SPINTOL
VOORWERP
4A EN 4B

Schoen

Een schoen is gemaakt van leer. Langs de rand zijn gaatjes gemaakt waar een leren veter doorheen is gehaald en aangetrokken. De zool van de schoen is bespijkerd. Leer wordt gemaakt van runder- of varkens-huiden. Eerst wordt het leer gelooïd.

De huid legt men een aantal weken in een bak of kuil met looistof.

Waarschijnlijk wordt urine als looistof gebruikt.

Om niet te veel last te hebben van de stank, ligt de looikuil een eind van het huis af. Na het looien worden de haren van de huid geschraapt en kan het leer verder worden bewerkt.

WEGEN EN BRUGGEN

Het Romeinse leger dat naar de Rijn trekt vindt hier modderige wegen en karrensporen. Langs de Rijn bouwen de soldaten hun legerkampen. Tussen deze kampen leggen zij verharde wegen aan. Ook bouwen zij stenen bruggen.

Goede wegen zijn voor de Romeinen belangrijk. In geval van nood kunnen de troepen snel van het ene naar het andere legerkamp marcheren. Bestuurders, soldaten en handelaren kunnen snel door het rijk reizen. Alle delen van het rijk zijn door wegen met elkaar verbonden. Zoals het spreekwoord zegt 'Alle wegen leiden naar Rome'. Voor de Romeinse soldaten, die veel moeten lopen, zijn goede schoenen belangrijk. Zij krijgen per jaar drie paar schoenen. Deze speciale schoenen hebben een extra zool die aan de buitenkant met spijkers is beslagen.

In de schoen ligt een binnenzool zodat de drager geen last heeft

van de platgeslagen spijkers. Door de spijkers aan de onderkant slijten de schoenen minder snel. Bovendien geven de spijkers aan de voet meer houvast tijdens het marcheren.

De Romeinse reiziger kan zijn weg vinden op kaarten en op mijlpalen langs de weg. Op de mijlpalen staat de afstand naar andere legerkampen aangegeven. Op een middeleeuwse kopie van een Romeinse kaart, de Peutinger-kaart, zijn de belangrijkste plaatsen en legerkampen in het rijk aangegeven. De forten langs de Rijn zijn erop terug te vinden. Op de plaats waar de Romeinse weg bij Cuijk de Maas kruist, zijn in 1993 de resten van een stenen brug uit de Romeinse tijd ontdekt. De inheemse bevolking heeft het gebruik van bespijkerde zolen van de Romeinse soldaten overgenomen. Dit soort schoenen zijn door archeologen in allerlei nederzettingen teruggevonden. Na bijna 2000 jaar worden nog steeds 'spijkers' gebruikt onder voetbal- en atletiekschoenen.

Peutinger-kaart

In de Middeleeuwen (omstreeks 1200) is een kopie gemaakt van een kaart uit de Romeinse tijd (omstreeks 350). Deze kaart is 6,75 meter lang en 34 cm hoog. Daardoor ziet de kaart er anders uit dan wij gewend zijn. Op dit deel van de kaart zijn de belangrijkste Romeinse plaatsen en wegen in West-Europa terug te vinden. De kaart is genoemd naar meneer Peutinger die de kaart omstreeks 1510 in zijn bezit had.

BLAD I

INFORMATIE

SCHOEN
EN
KAART

VOORWERP
5A EN 5B

ROMEINSE WEGEN

In verschillende plaatsen langs de Rijn zijn resten van Romeinse forten teruggevonden. In deze puzzel zijn vijftien Nederlandse plaatsnamen langs de Rijn grens verstopt. Het zijn: Meinerswijk, Cuijk, Driel, Rijswijk, Utrecht, Maurik, Zwammerdam, De Meern, Bodegraven, Alphen, Kesteren, Loowaard, Wijk bij Duurstede, Nijmegen en Randwijk. Je kunt ze in het woordveld vinden door de letters van links naar rechts en van boven naar beneden te lezen.

M	E	I	N	E	R	S	W	ij	K
B	D	E	R	ij	N	L	ij	V	R
O	O	C	U	ij	K	O	K	R	A
D	R	I	E	L	E	O	B	M	N
E	T	A	R	ij	S	W	ij	K	D
G	D	L	E	G	T	A	D	N	W
R	R	P	E	N	E	A	U	ij	ij
A	S	H	V	A	R	R	U	M	K
V	N	E	H	E	E	D	R	E	T
E	R	N	O	M	N	E	S	G	I
N	U	T	R	E	C	H	T	E	N
S	M	A	U	R	I	K	E	N	E
Z	W	A	M	M	E	R	D	A	M
R	ij	K	D	E	M	E	E	R	N

- 1 Zoek ze op en streep ze aan in het woordveld.
- 2 De letters die in het woordveld overblijven, vormen van links naar rechts samen een zin. Wat staat er?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

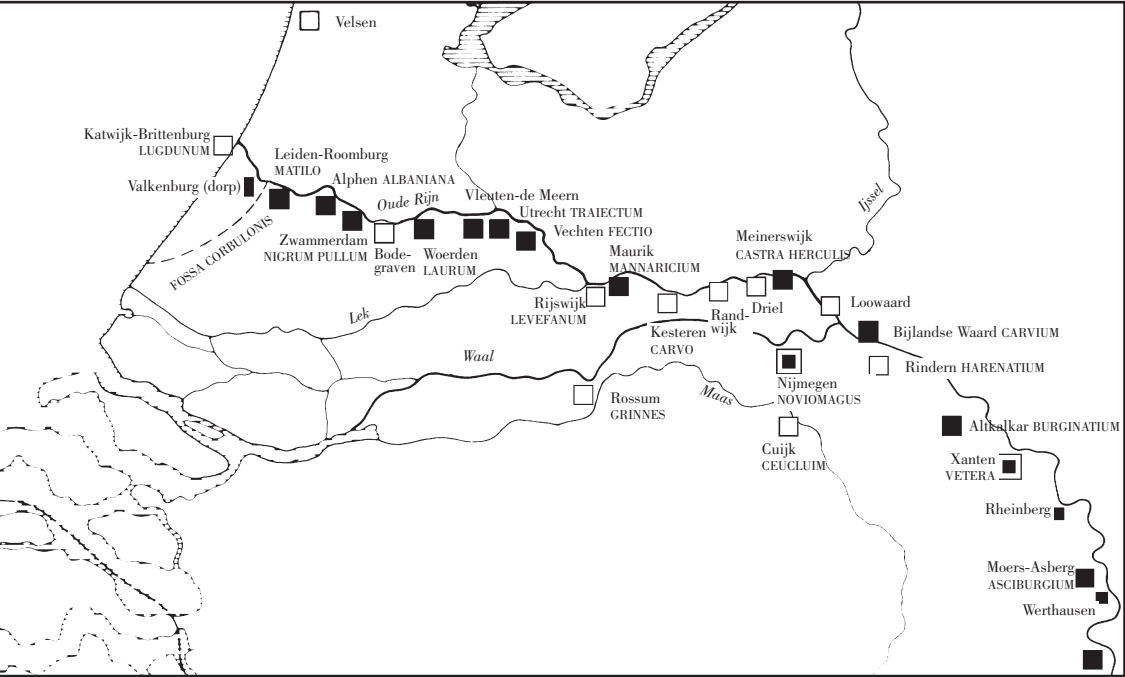
.....

.....

.....

.....

.....

Vergelijk bovenstaande kaart met de Peutinger-kaart. De bovenste rivier op de Peutinger-kaart is de Rijn. Achter elk fort staat de afstand in mijlen. Hoeveel mijl ligt Lugdunum van Noviomagus? Volg de bovenste (rode) weg.

brg

I e s k i s t

8/MS

Romeinen in Noord-Brabant

BLAD II

ONDERZOEK

SCHOEN
EN
KAART

VOORWERP
5A EN 5B

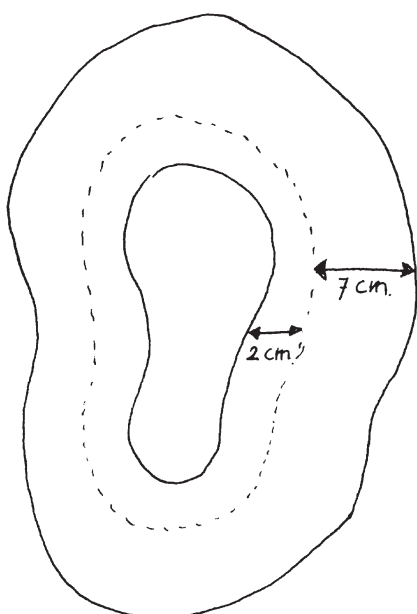
Maak je eigen schoenen

Wat heb je nodig?

- Een vel stevig papier of karton dat groter is dan je voet.
- Een viltstift
- Een schaar
- Een zemen lap
- Een paar lange veters

BLAD III

DOE HET ZELF

1 Maak eerst een mal van je rechervoet.

Je doet dit zo: zet je voet op het papier.

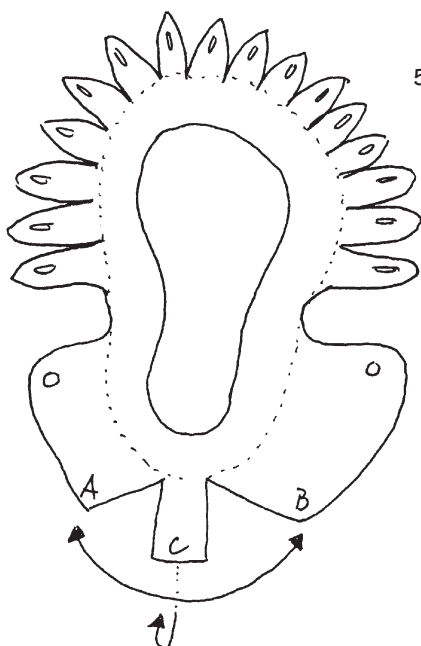
Teken de omtrek van je voet.

2 Trek vervolgens een lijn op twee centimeter afstand van deze omtrek. Deze ruimte heb je nodig als opstaande rand van de schoen.

3 Trek een derde lijn op zeven centimeter afstand van de buitenste omtrek.

Deze ruimte heb je nodig om de schoen met een veter over je voet vast te maken.

4 Knip langs de derde lijn de mal los. Knip uit de rand van zeven centimeter de overbodige stukken weg. Prik met een priem of schaar gaten in de overgebleven uitstekende stukken.

5 Vouw A en B bij de hak samen.

Vouw het uitstekende stuk C achter je hiel er tegen aan.

Prik er met een priem of schaar gaten in en naai de achterkant van jouw schoen met een draad, touw of veter vast.

6 Rijg een veter door de nu nog uitstekende delen.

7 Lijkt de schoen een beetje op maat? Gebruik dan jouw mal en teken de vorm over op de zemen lap.

8 Knip de zemen lap op maat en rijg de veters er doorheen.

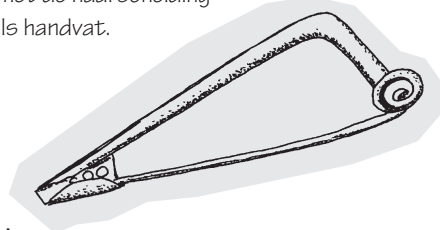
9 Voor je linkerschoen kun je dezelfde mal gebruiken. Maar dan moet je de mal wel omdraaien!...

 SCHOEN
EN
KAART

 VOORWERP
5A EN 5B

Zalfschaaltje

Het zalfschaaltje is in brons gegoten. Het liggende vrouwenfiguurtje houdt met beide handen een schelpvormig schaalpje vast. In het schaalpje wordt met een spatel zalf en kleurstof tot make-up gemengd. Onder de schelp zijn twee pootjes aangebracht om het schaalpje rechtop te laten staan. Het vrouwenfiguurtje (met de haarscheiding in het midden) diende als handvat.

Fibula

De fibula of mantelspeld is gemaakt van brons. Een fibula werkt zoals een veiligheidsspeld. De naald haakt achter het uiteinde dat iets omgebogen is. Door het gewicht van de mantel wordt de naald tegen het omgebogen deel getrokken zodat de speld niet kan losschieten.

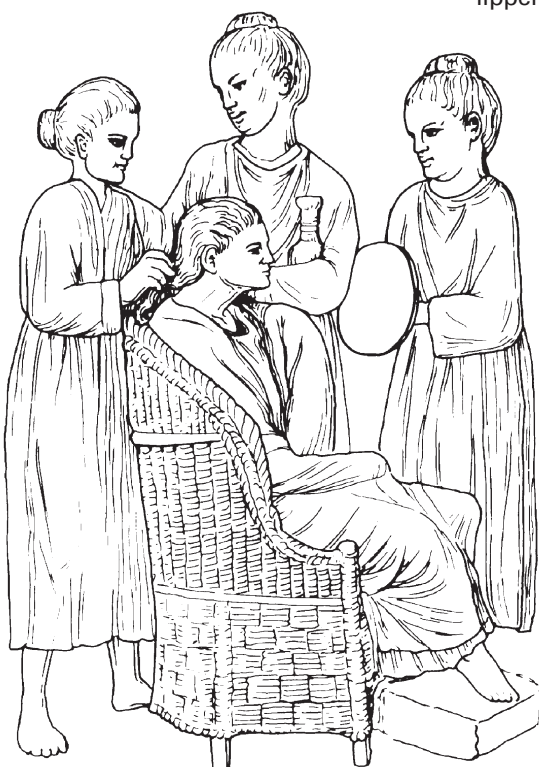
PERSOONLIJKE VERZORGING

De Romeinse vrouw ziet er graag goed uit. Op muurschilderingen, grafstenen, beelden en munten is te zien hoe de haarmode in de loop van de tijd is veranderd. De meeste getrouwde vrouwen steken hun lange haren op met behulp van linten en met haarnaalden van been of metaal. Jonge meisjes laten hun haar los hangen. De vrouwen dragen sierlijke gewaden die met mantelspelden op hun plaats gehouden worden. Voor welgestelde dames hoort het gebruik van parfum erbij. De Romeinse schrijver Plinius schrijft over parfum:

‘Van alle luxe artikelen die iemand kan betalen is parfum eigenlijk het meest doelloze. Parels en juwelen kun je schenken aan erfgenamen. Prachtige kleren gaan ook lang mee, maar parfum verliest zijn geur zodra je het gebruikt. Een vrouw, gekleed in een prachtige jurk, zal iemand, die ergens druk mee bezig is, niet doen opkijken. Maar gebruikt dezelfde vrouw een heerlijk parfum dan zal die hardwerkende persoon minstens even opkijken. Dat is de kracht van parfum.’ (uit: Plinius, Naturalis Historia (bewerkt)).

Romeinse vrouwen, maar ook mannen, gebruiken parfum, zalfjes, oliën en schmink om zich mooi te maken. Rode oker geeft blosjes op de wangen en kleurt de lippen rood. Met een pincet worden de wenkbrauwen in model gebracht waarna ze met roet zwart worden gemaakt. Bij bijzondere gelegenheden bestrijken de dames hun gezicht met kalkpoeder of met loodwit (giftig!) omdat een blanke huid in de mode is. In een handspiegeltje bekijken zij het resultaat.

Waarschijnlijk hebben vóór de Romeinse tijd ook de inheemse vrouwen zich mooi gemaakt. Maar veel hierover is niet bekend. De Romeinse dichter Martialis (40-100) beschrijft wel het gebruik van ‘spuma Batava’ (Bataafs schuim) door de Bataven. Deze stam gebruikt een soort zeep dat de haren een rode glans geeft. Wel weten we dat vrouwen van welgestelde inheemse families het gebruik van parfum en make-up van de Romeinen hebben overgenomen. In enkele graven zijn parfumflesjes tevoorschijn gekomen. Haarnaalden van been en metaal en fibulae zijn echter vaker in graven teruggevonden.

GRAFGIFTEN

Wat vertellen grafgiftten over de dode?

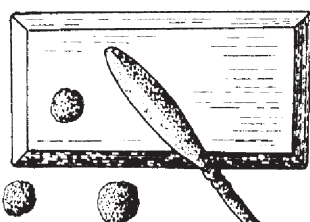
In de Romeinse tijd geloven veel mensen dat het leven na de dood ergens anders verder gaat. Daarom krijgen de doden allerlei voorwerpen mee in het graf. Deze grafgiftten kunnen zij gebruiken op hun reis naar die andere wereld. De dingen die in het graf worden teruggevonden vertellen vaak iets over de persoon die er begraven is. Aan de giften is soms te zien of de dode een man, vrouw of kind is geweest. Armen hebben niet veel om mee te geven, maar de rijken wel. Dan worden in een graf kostbare Romeinse voorwerpen gevonden. Wanneer in onze streken in een graf inheemse en dure Romeinse voorwerpen worden ontdekt, dan weten we dat het een belangrijk persoon moet zijn geweest die contact had met de Romeinen.

Deze voorwerpen zijn uit één graf afkomstig.

- 1 Schrijf achter ieder nummer wat het voorstelt.
Kies uit: olielampje, haarnaald, spiegel, kam, munt, fles, mes, make-up setje, fibula.

- 2 Zijn deze voorwerpen afkomstig uit het graf van een man of vrouw?
Een man/vrouw, omdat.....
.....
.....
.....

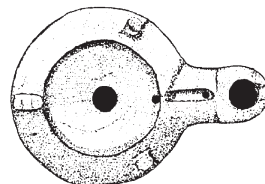
- 3 Kun je aan de voorwerpen zien of de dode Romeins of inheems was?
Ja/nee, omdat.....
.....
.....
.....

5.....

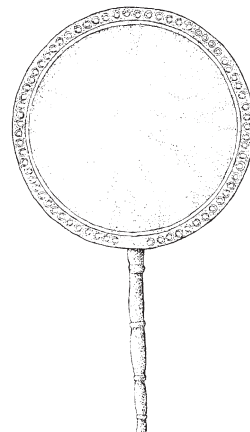
1.....

2.....

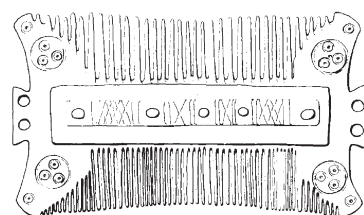
3.....

4.....

6.....

9.....

8.....

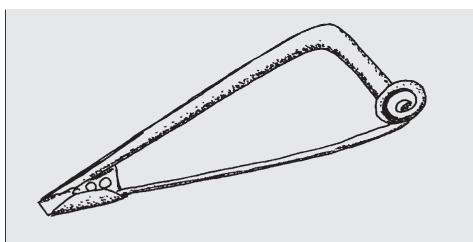
7.....

BLAD II

ONDERZOEK

ZALFSCHAALTJE
EN
FIBULA
VOORWERP
6A EN 6B

MANTELSPELDEN

Mantelspelden werden gebruikt om de kleding op z'n plaats te houden. Zo'n mantelspeld noemen de Romeinen een fibula. De meest voorkomende mantelspelden zijn gemaakt van kunstig bewerkt brons. Een fibula is soms zo mooi versierd dat hij meer op een broche lijkt. Dan is het een echt sieraad geworden. Met eenvoudige middelen kun jij ook deze sieraden maken. Enkele voorbeelden om ideeën op te doen vind je hier afgebeeld.

brg

I e s k i s t

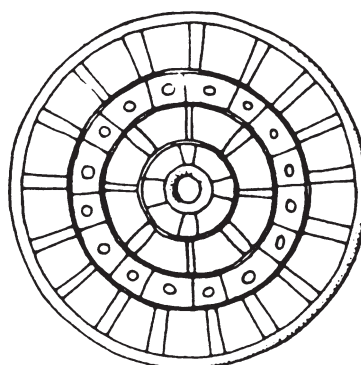
BMJ

Romeinen in Noord-Brabant

Maak je eigen fibula

Wat heb je nodig?

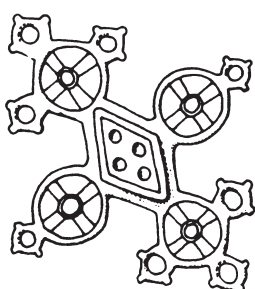
- stevig karton
- een schaar
- een potlood
- viltstiften
- lijm
- een veiligheidsspeld
- kleurige kralen of knopen

BLAD III

DOE HET ZELF

ZALFSCHAALTJE
EN
FIBULA
VOORWERP
6A EN 6B

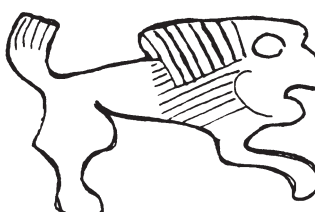
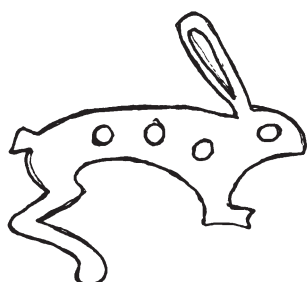
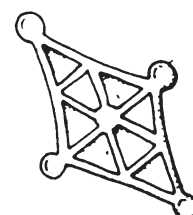
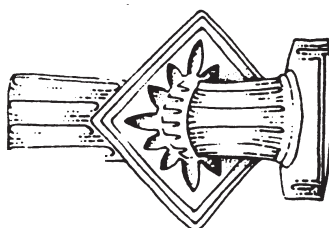
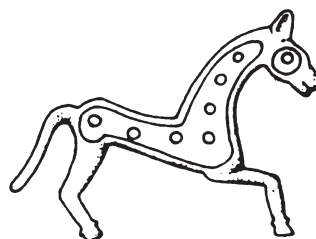
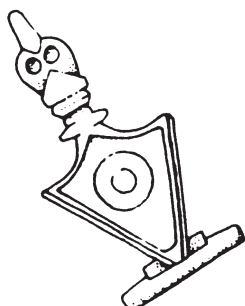

1 Teken op stevig karton een dierenfiguur of een andere vorm.

2 Kleur jouw figuur met viltstiften.

3 Je kunt jouw figuur verder versieren door er kleurige kralen of knopen op te plakken.

4 Maak aan de achterkant een veiligheidsspeld vast met lijm of plakband.

Strigilis

De strigilis is een badschrapper. Bij het baden gebruiken de Romeinen geen zeep. Zij smeren zichzelf in met olie. Het vuil dat op het vel zit, laat dan los. Met de strigilis wordt het vuil en de olie van het lichaam afgeschrapt. De strigilis is gemaakt van geelkoper. Het koper is met een hamer in de juiste vorm geslagen. Het handvat is gesoldeerd.

HET BADHUIS

De Romeinen zijn echte badderaars. Zij gaan vaak naar het badhuis.

Er zijn badhuizen in de steden, in de legerkampen en bij rijke burgers thuis. In het badhuis kan men zich wassen in baden met koud, lauw en warm water.

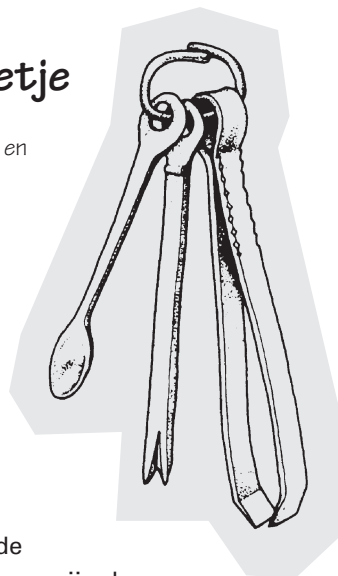
Er is ook een zweetruimte, een soort sauna. Wie naar het badhuis gaat neemt zijn schrapper, het badpannetje, flesjes olie en handdoeken mee. De mensen komen niet alleen naar het badhuis om zich te wassen.

Zij kunnen er ook hun vrienden ontmoeten. Op binnenplaatsen van de openbare badhuizen is er gelegenheid om te sporten. In de legerkampen zijn de badhuizen niet zo groot als in de steden. Hier kunnen de soldaten na een dag hard werken of marcheren bijkomen en het vuil van zich afschrappen. Ook bij villa's zijn badgelegenheden gevonden. Zo'n badhuisje was niet groot, maar het werkte wel. In grote badhuizen is veel personeel aanwezig. Men kan een bediende huren om zich in te laten smeren met olie en zich af te laten schrapen. Er zijn masseurs en dokters, maar ook personeel dat er op let dat niets uit de kleedruimte wordt gestolen. Buiten het hoofdgebouw wordt olie verkocht en kan men in een restaurant terecht.

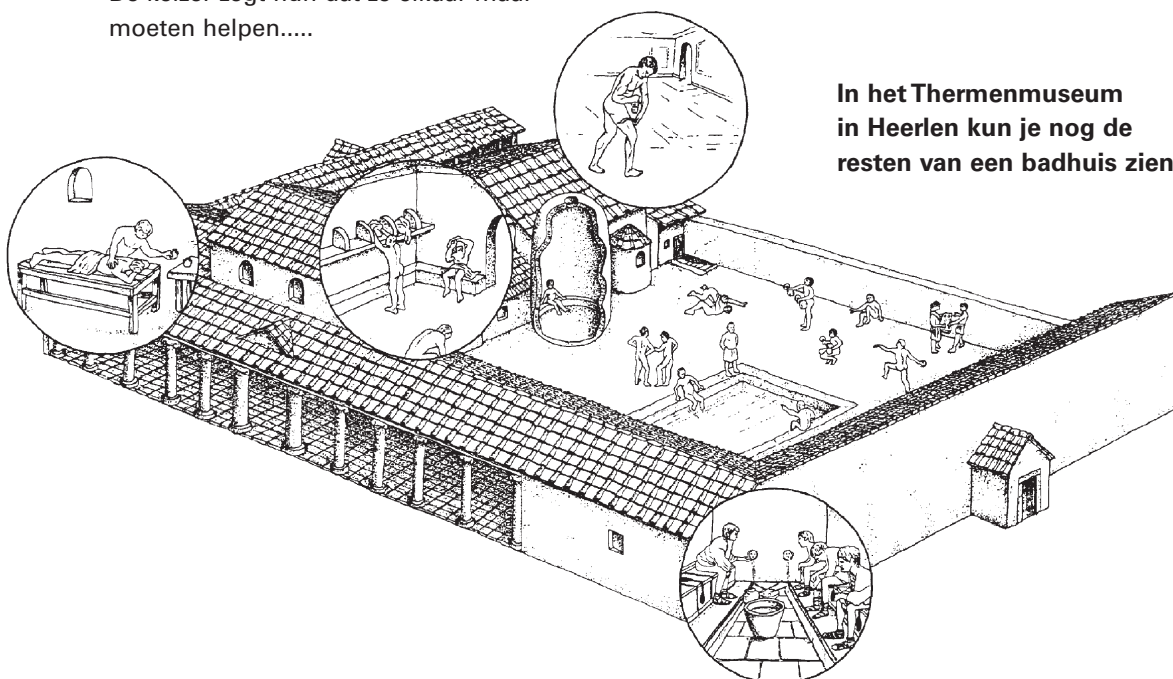
Uit een beroemd verhaal over keizer Hadrianus blijkt dat mensen uit alle lagen van de bevolking in het badhuis komen: Op een dag komt de keizer in het badhuis. Hij ziet een oude soldaat met zijn rug tegen de badrand schuren. De man heeft geen geld om zich door een bediende met een *strigilis* schoon te laten schrapen. De keizer geeft de oude soldaat slaven en geld. Deze gebeurtenis wordt snel rondverteld. Een volgende keer in het badhuis ziet de keizer een groot aantal oude mannen hun rug schrapen tegen de badrand. Zij krijgen niet waar zij op hopen. De keizer zegt hun dat ze elkaar maar moeten helpen.....

Verzorgingssetje

Het oorlepelkje, het pincet en de nagelstift zijn gemaakt van koper. Zij worden gebruikt voor de persoonlijke verzorging.

In het Thermenmuseum in Heerlen kun je nog de resten van een badhuis zien.

VLOERVERWARMING EN WARM WATER

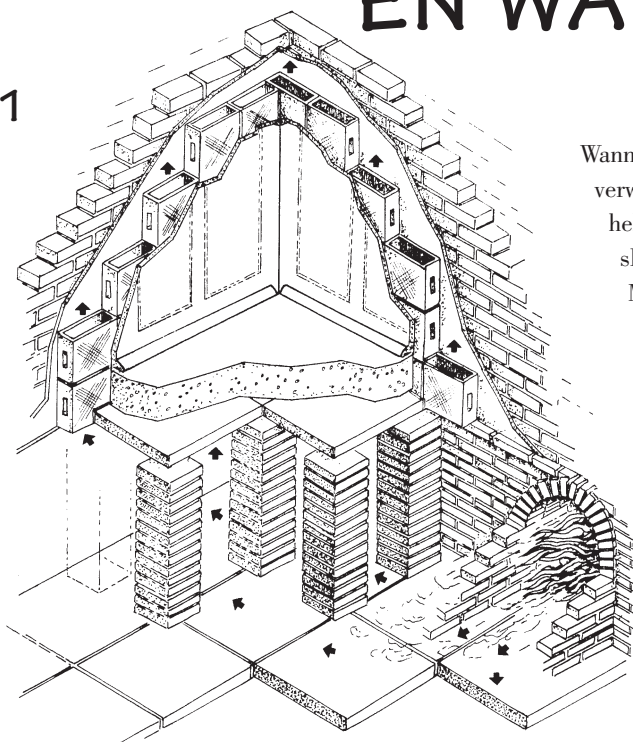
brg

I e s k i s t

8/MS

Romeinen in Noord-Brabant

1

Wanneer wij het koud hebben, hoeven we alleen maar de verwarming aan te zetten. Als we warm water nodig hebben, draaien we de warme kraan open. De geiser slaat aan en het warme water stroomt uit de kraan.

Maar hoe krijgen de Romeinen dit voor elkaar?

De Romeinse villa's hebben een vorm van centrale verwarming (*hypocaustum*). Op tekening 1 zie je hoe vanuit de stookplaats (rechtsonder) warme lucht onder de vloer wordt verspreid. Dat kan omdat de vloer van het huis op paaltjes van tegels ligt. De muren worden verwarmd door buizen die de warme lucht in de wand verspreiden. Zo blijft de temperatuur in de kamer op peil.

- 1 Bekijk tekening 2.
Schrijf op hoe de temperatuur in het badhuis wordt geregeld.
Maak gebruik van de nummers in de tekening.

.....

.....

.....

.....

.....

- 2 Hoe wordt in het badhuis voor warm water in het bad gezorgd?
Maak gebruik van de nummers in de tekening.

.....

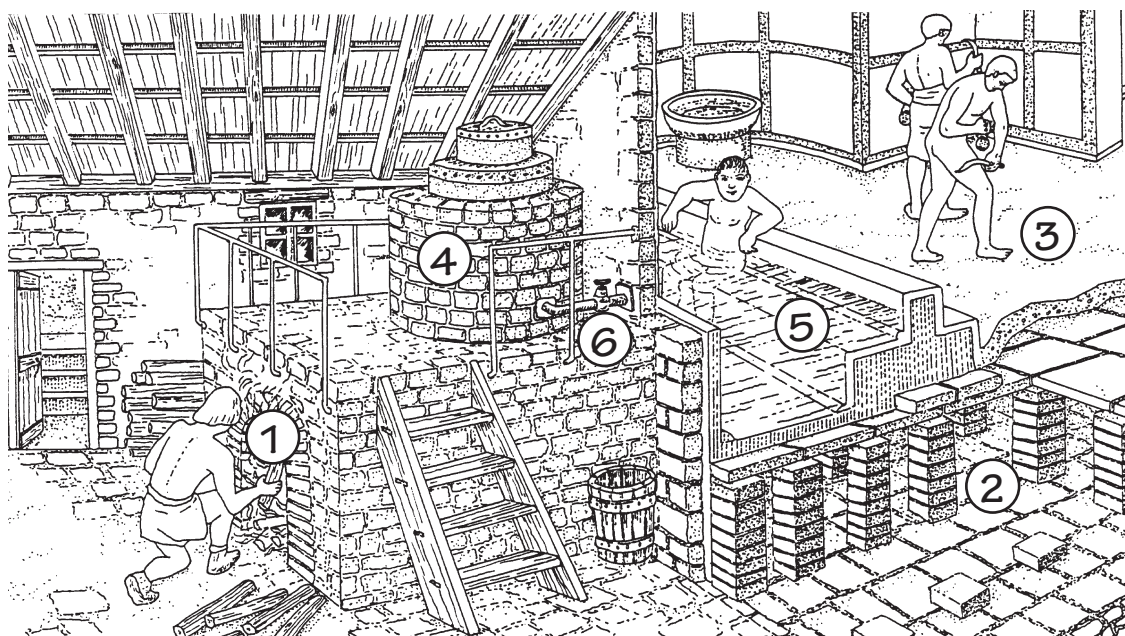
.....

.....

.....

.....

2

BLAD II

ONDERZOEK

STRIGILIS
EN
VERZORGINGS
-SETJE

VOORWERP
7A EN 7B

HET BADHUIS

Wat is er in en rondom het badhuis te beleven?

De Romein Seneca woont boven een badhuis. In een brief aan een vriend schrijft hij wat er allemaal gebeurt:

'Ik woon vlak boven een badhuis. Stel je allerlei soorten geluiden voor waar je een hekel aan hebt. Ik hoor ze allemaal. Ik hoor krachtpatsers met hun halters oefenen en zich inspannen. Hun gekreun als zij hun adem inhouden en de hijgende ademhaling als zij uitrusten. Ik hoor hoe een luilak gemasseerd wordt. Hoe de masseur met vlakke of holle handen de schouders bewerkt. Dan is er ook nog een balspeler die hardop zijn worpen begint te tellen. Het geluid van ruziezoekers en dieven die op heterdaad betrapt worden. De mannen die tijdens het baden zingen, maken de ellende compleet. Dan is er nog het geluid van opspattend water door mensen die in het zwembad springen. Epileurs, die met pincetten haren uittrekken, krijsen met schelle stemmen om klanten te krijgen. Mannen die hun oksels laten epilieren schreeuwen van de pijn. Verder hoor ik het roepen van de koekenbakker, de worstverkoper, en allerlei cafébedienden die hun waren te koop aanbieden.'

Wat heeft Seneca gehoord en gezien? Maak een tekening naar aanleiding van zijn beschrijving. Kies een of meer dingen waarover hij schrijft.

brg

I e s k i s t

8/MS

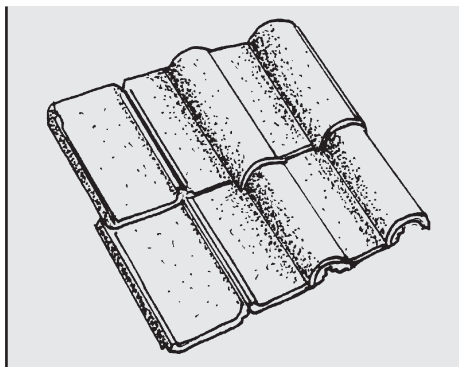
Romeinen in Noord-Brabant

BLAD III

DOE HET ZELF

STRIGILIS
EN
VERZORGINGS
-SETJE

VOORWERP
7A EN 7B

Dakpannen

De platte dakpannen worden met de opstaande randen tegen elkaar aangelegd. Over de randen word een halfronde dakpan gelegd. Voor het maken van dakpannen gebruikt men mallen. De sporen van het gladstrijken zijn nog aan de onderzijde zichtbaar als rechte krassen in de klei. Na het drogen worden zij in een grote oven gebakken. De grootte van de platte dakpannen is gemiddeld 30 x 40 cm.

INHEEMSE BOERDERIJEN EN ROMEINSE VILLA'S

Voor de komst van de Romeinen leven de inheemse families in eenvoudige 'gewone' boerderijen. In de ene helft van de boerderij wonen en slapen de mensen rondom het haardvuur. In de andere helft staat 's winter het vee op stal. Mensen en dieren leven onder één dak. Het voedsel dat zij produceren, gebruiken zij zelf. Het bouw materiaal voor de boerderij komt uit de directe omgeving: hout, takken, stro en leem. Dakpannen zijn hier nog onbekend.

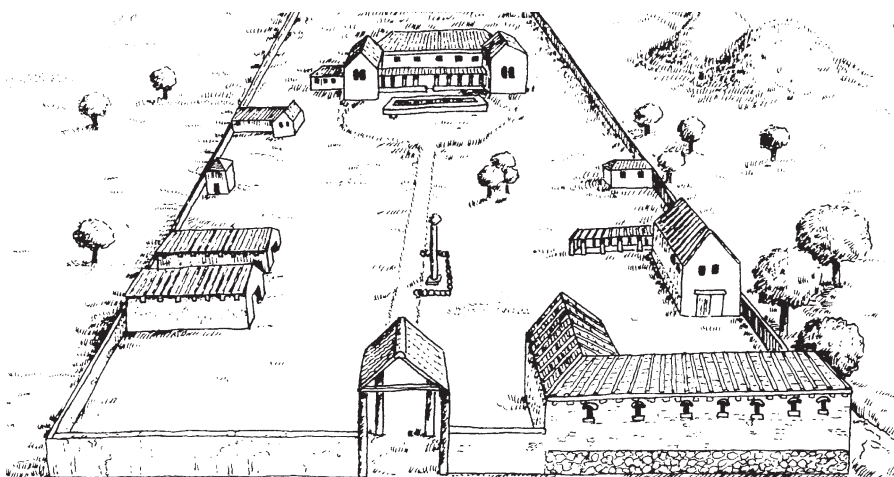

In de Romeinse tijd zijn de stedelingen en de soldaten in de forten voor hun voeding afhankelijk van het platteland. Naar Romeins voorbeeld ontstaan hier *villa's*. Dit zijn grote landbouwbedrijven die zoveel voedsel produceren dat het overschot verkocht kan worden aan het leger of aan de handelaren in de steden.

De eigenaar van een villa woont met zijn familie in het hoofdgebouw. De rechthoekige kamers zijn versierd met muurschilderingen en mozaïekvloeren. De meeste villa's hebben een badhuis en een vorm van centrale verwarming.

Het personeel woont in aparte verblijven. Bij de villa horen ook de opslagruimtes, stallen en werkplaatsen. In het Brabantse Hoogeloon is zo'n villa opgegraven. Hierbij zijn veel dakpannen gevonden. Ook op andere plaatsen in Noord-Brabant zijn veel dakpannen teruggevonden. Waarschijnlijk hebben daar ook Romeinse villa's gestaan. Maar veel villa's zijn er in Noord-Brabant niet geweest.

De kunst van het dakpannen maken is door de inheemse bevolking van de Romeinen afgekeken. Hoewel de dakpannen tegenwoordig anders van vorm zijn, wordt deze manier van dakbedekking nog steeds toegepast.

BLAD 1

INFORMATIE

DAKPANNEN

VOORWERP
8A EN 8B

INHEEMSE BOERDERIJEN EN ROMEINSE VILLA'S

brg

I e s k i s t

BM's

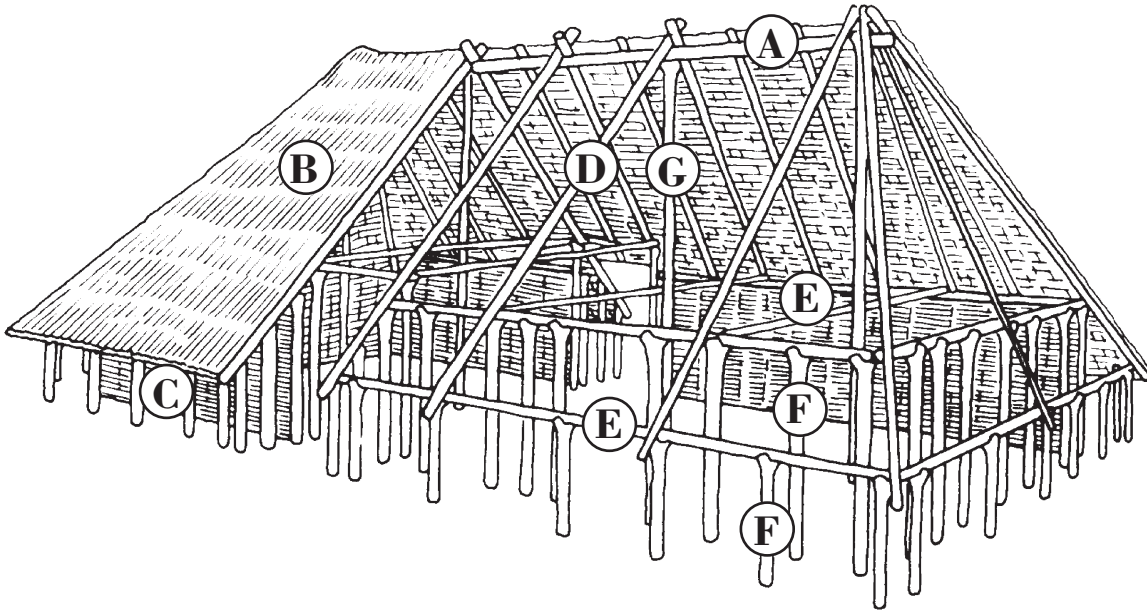
Romeinen in Noord-Brabant

BLAD II

ONDERZOEK

DAKPANNEN

VOORWERP
8A EN 8B

Legenda

- a nokbalk
- b stro dak
- c vlechtwand
- d dakbalk
- e dwarsbalk
- f steunpaal
- g daksteun

- 1 Het bouwen van een inheemse boerderij van zo'n twintig meter lang en vijf meter breed is een heel karwei. Hoe wordt volgens jou zo'n boerderij gebouwd?
Bekijk de tekening. Geef met nummers in het schema de goede volgorde van de bouwwerkzaamheden aan.

- 2 Tussen inheemse boerderijen en villa's bestaan grote verschillen.
Lees het informatieblad nog eens goed door en vergelijk de tekeningen.
Zijn de onderstaande opmerkingen goed of fout?

nr.	bouwwerkzaamheden
	dak bedekken met stro
	steunpalen ingraven
	nokbalk bevestigen
	daksteunen ingraven
	dwarsbalken bevestigen
	dakbalken bevestigen
	wanden vlechten van takken en dichtsmeren met leem

- 1 In een villa sliepen mensen en dieren onder één dak. **goed/fout**
- 2 Voordat de Romeinen hier kwamen, gebruikte men geen vorm van centrale verwarming in huis. **goed/fout**
- 3 In een villa woonden en sliepen de mensen rond het haardvuur. **goed/fout**
- 4 In een 'gewone' boerderij woonde het personeel in aparte verblijven. **goed/fout**
- 5 Het meeste voedsel dat bij een villa werd verbouwd, werd verkocht. **goed/fout**
- 6 De bewoners van een 'gewone' boerderij verbruikten het verbouwde voedsel zelf. **goed/fout**
- 7 Al voor de komst van de Romeinen werden op 'gewone' boerderijen dakpannen gebruikt. **goed/fout**
- 8 Het dak van een villa werd met riet bedekt. **goed/fout**

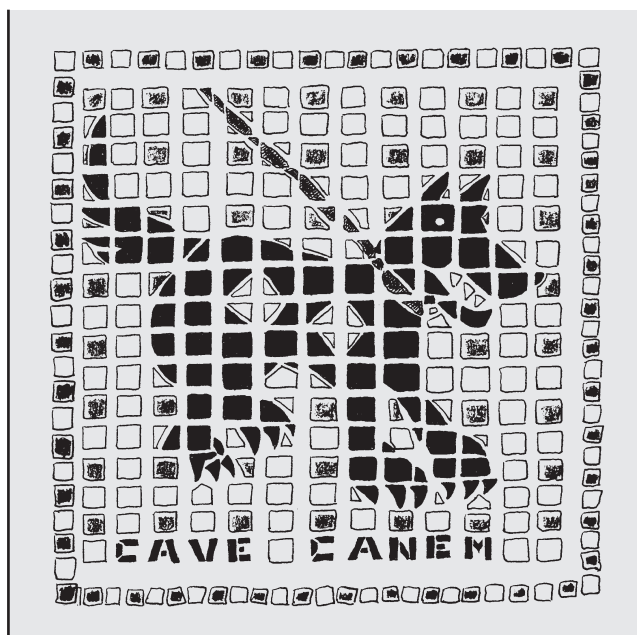
MOZAÏEK MAKEN

brg

I e s k i s t

8M5

Romeinen in Noord-Brabant

In Romeinse villa's en voorname huizen zijn de vloeren van de belangrijkste kamers bedekt met mozaïek. Dit mozaïek is gevonden in de Romeinse stad Pompeii in Italië. De Latijnse woorden op het mozaïek betekenen: 'Pas op voor de hond'.

Mozaïek werd gemaakt met kleine gekleurde stukjes steen, glas of aardewerk. Een Romeinse mozaïekmaker smeerde eerst cement op de vloer en drukte daarna de mozaïeksteentjes er in. Jij kunt het veel gemakkelijker doen!

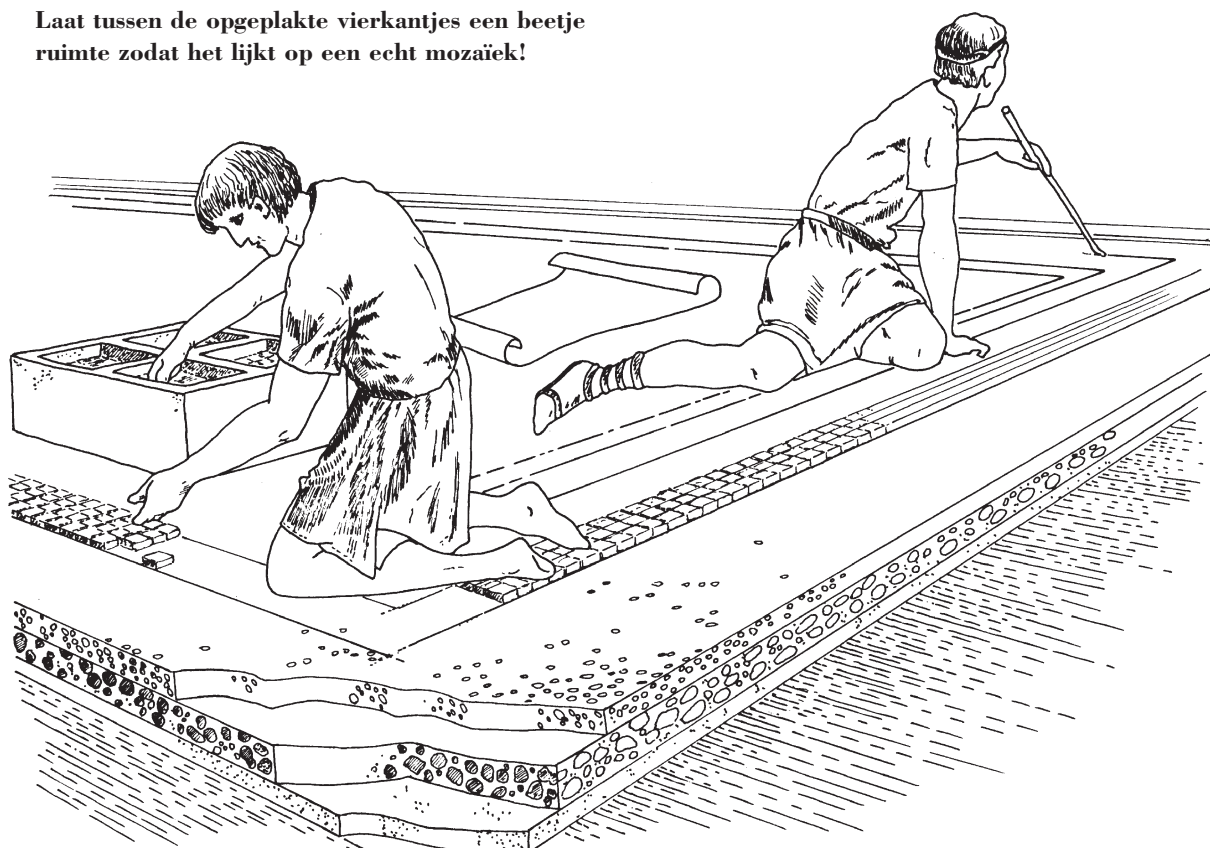
Maak zelf een mozaïek

- 1 Bedenk zelf een afbeelding of teken dit voorbeeld met potlood na op het witte papier.
- 2 Knip het gekleurde papier in kleine vierkante stukjes.
- 3 Smeer een niet te groot deel van het witte papier in met lijm.
- 4 Plak de vierkantjes op.

Laat tussen de opgeplakte vierkantjes een beetje ruimte zodat het lijkt op een echt mozaïek!

Wat heb je nodig ?

- een groot stuk wit papier
- een potlood
- een schaar
- lijm
- verschillende soorten gekleurd papier

BLAD III

DOE HET ZELF

DAKPANNEN

VOORWERP
8A EN 8B

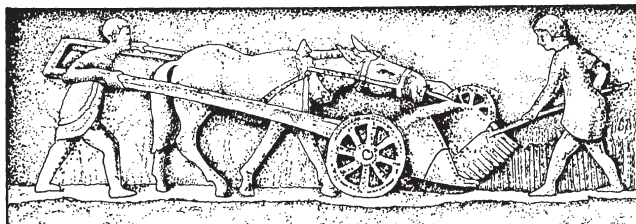

Zaden en botten

In de Romeinse tijd worden erwten, bonen en verschillende soorten graan verbouwd. De botten zijn bij opgravingen als slachtafval ontdekt. Door uit te zoeken van welke dieren deze botten afkomstig zijn, weten we dat in de Romeinse tijd varkens, koeien, paarden en kippen werden gehouden. Ook resten van eenden, reigers, konijnen en andere dieren die door jagers zijn gevangen, zijn teruggevonden

LANDBOUW EN VEETEELT

In de Romeinse tijd ontstaan rond de legerplaatsen aan de grote rivieren nederzettingen. Sommige nederzettingen zoals Mosatrajectum (Maastricht) en Noviomagus (Nijmegen) groeien uit tot steden waar voor die tijd veel mensen wonen. Voor hun eten zijn de stadsbewoners en de soldaten afhankelijk van wat de landbouw en veeteelt op het platteland opleveren. Dat is in het begin niet zo veel, want de boeren die hier wonen gebruiken de opbrengst van de landbouw en veeteelt voor eigen gebruik. In andere delen van het Romeinse rijk leveren villa's voedsel. Een *villa* is een groot landbouwbedrijf waar veel meer graan en vee wordt geproduceerd dan de bewoners zelf nodig hebben. Sommige villa's zijn zo groot dat er gebruik gemaakt wordt van een maaimachine. In de vierde eeuw is deze machine beschreven:

'Men maakt een wagenstel op twee wielen. Hierop plaatst men een vierkante bak die een lattenbodem heeft met vooraan een rij naar bovengebogen tanden. Aan de achterkant zijn twee bomen bevestigd. Een os wordt daar tussen gespannen met de kop in de richting van de wagen. Als hij loopt worden de aren door de tanden van de bak afgerukt en vallen hierin. De halmen blijven op het land staan. De voerman kan de wagen hoger of lager richten.'

Voor het leger heeft veel voedsel nodig. Het graan dat op de villa's in het rijk wordt verbouwd, wordt met schepen aangevoerd. Maar na enige tijd verschijnen ook in onze streken in de buurt van wegen, rivieren en bij nederzettingen villa's. Boeren in de omgeving van legerplaatsen kunnen hun vee aan het leger verkopen. Paarden worden in het leger als rijdier gebruikt. Schapen, runderen en varkens leveren vlees.

In het leger heeft men ook veel huiden nodig voor het maken van tenten, schoenen, zadels, tuig

voor de paarden enzovoort. Sommige inheemse boeren verdienen zo goed aan de handel met de Romeinen dat zij hun boerderijen kunnen uitbreiden tot villa's. In het Noord-Brabantse Hoogeloon is zo'n villa door archeologen opgegraven. Maar de meeste villa's in Nederland zijn in Zuid-Limburg teruggevonden.

Door de handel leert de inheemse bevolking Romeinse eetgewoonten kennen.

De Romeinen gebruiken olijfolie die wordt aangevoerd uit het Middellandse-Zeegebied. Zij brengen fruit zoals peren en pruimen die hier onbekend zijn met zich mee. Zo is ook de kip hier in de Romeinse tijd terechtgekomen.

BLAD 1

INFORMATIE

ZADEN
EN
BOTTEN
EN
BORD

VOORWERP
9A EN 9B

LANDBOUW EN VEETEELT

brg

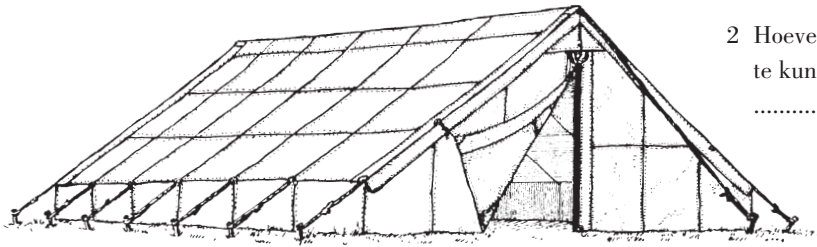
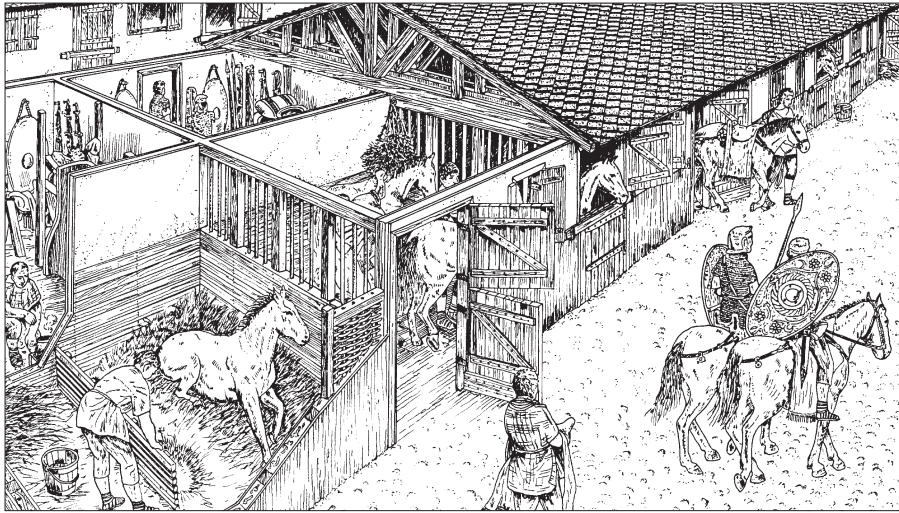
I e s k i s t

8M5

Romeinen in Noord-Brabant

Boeren in de omgeving van een Romeins fort verdienen aan de handel met het leger. Zij leveren graan en vee. Van de huiden wordt leer gemaakt dat de Romeinen voor allerlei voorwerpen gebruiken.

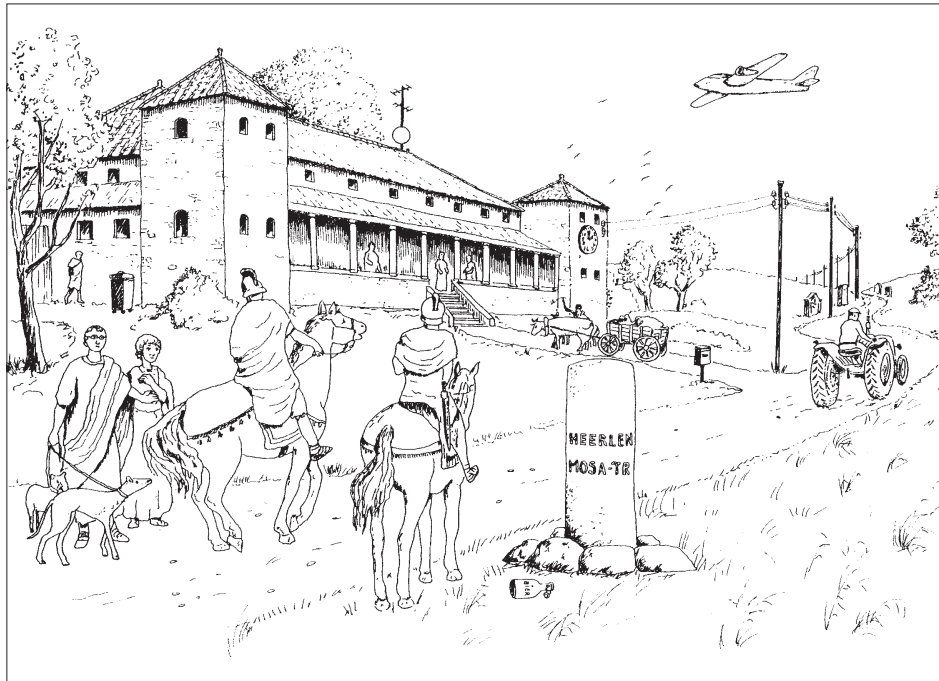
- 1 Kleur op de tekening bruin wat met de handel in vee en huiden te maken heeft.

- 2 Hoeveel huiden zijn er nodig om deze tent te kunnen maken?

.....

- 3 Welke 10 dingen passen niet in de tekening van deze villa?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....
- 6.....
- 7.....
- 8.....
- 9.....
- 10.....

- 4 In de Romeinse tijd nemen de mensen die hier wonen eetgewoonten van de Romeinen over. Ook wij nemen eetgewoonten van andere volken over. Geef hiervan drie voorbeelden.

- 1
- 2
- 3

BLAD II

ONDERZOEK

ZADEN
EN
BOTTEN
EN
BORD

VOORWERP
9A EN 9B

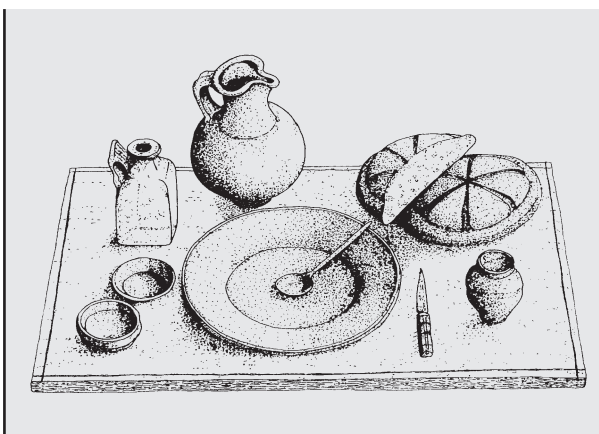
ROMEINS ETEN

brg

I e s k i s t

BM's

Romeinen in Noord-Brabant

De Romeinen eten driemaal per dag. Men begint de dag met een eenvoudig ontbijt van water en brood dat van de vorige dag is overgebleven. Later volgt een lunch en aan het einde van de dag een uitgebreid diner van drie gangen.

In de Romeinse keuken wordt voor de bereiding van veel gerechten een soort vissaus, *garum*, gebruikt. Garum wordt gemaakt met de ingewanden van een tonijn, de kieuwen, vocht en vissenbloed dat ten hoogste twee maanden in een vat mag zitten. Daarna kan het gegeten worden. Deze saus is te vergelijken met Aziatische vissaus. Deze saus kun je gebruiken.

Diner

(Vraag aan een volwassene om je te helpen.)

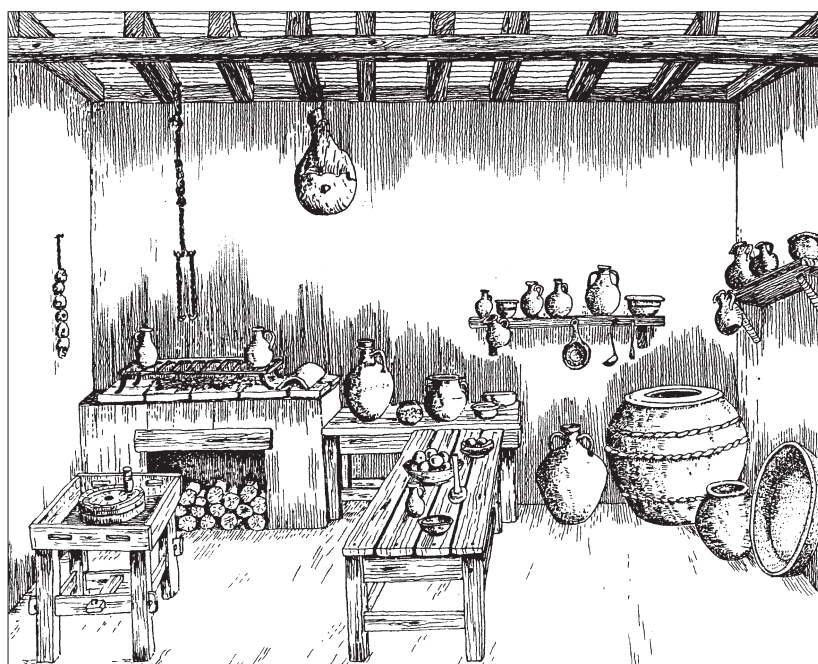
Voorgerecht: Wortels

Rasp de wortels fijn. Maak een mengsel van gelijke delen olie en wijn/azijn en zout naar smaak. Giet dit mengsel over de geraspte wortels en strooi er nog een handje pijnboompitten over.

Hoofdgerecht: Kip van Varius

- ☛ vissaus
- ☛ 2,5 dl olie
- ☛ 1 liter wijn (Chianti is heel geschikt of honingwijn)
- ☛ 1 stukje prei
- ☛ koriander
- ☛ enkele takjes bonenkruid
- ☛ 1 kip
- ☛ peper
- ☛ 50-100 gram pijnboompitten
- ☛ 2 dl melk
- ☛ 2-3 eieren

Maak een saus van de vissaus, olie, wijn, een bundeltje prei, koriander en bonenkruid. Bereid de kip in deze saus. Het bundeltje kruiden verwijderen als de kip gaar is (na ongeveer 1 uur). Leg de kip op een schaal en bestrooi de kip met gemalen peper en pijnboompitten. Maak de saus op smaak met melk en bind de saus met losgeklopte eieren. Blijf goed roeren om schiften te voorkomen. Giet de saus over de kip. (Dit gerecht smaakt erg lekker met rijst.)

Nagerecht: Zoete koekjes

- ☛ 80 gram tarwemeel
- ☛ 1 liter water of melk
- ☛ olie
- ☛ honing
- ☛ peper

Kook het meel gaar in water of melk tot er een dikke brij ontstaat (10 minuten). Stort de brij op een plaat. Wanneer de brij is afgekoeld, worden er vierkantjes van gesneden van enkele centimeters. Deze stukjes worden in olie gebakken. Over de gebakken koekjes wordt honing gegoten en peper gestrooid. De koekjes worden warm gegeten. Koud smaken ze ook prima, bijvoorbeeld de volgende dag bij het ontbijt.

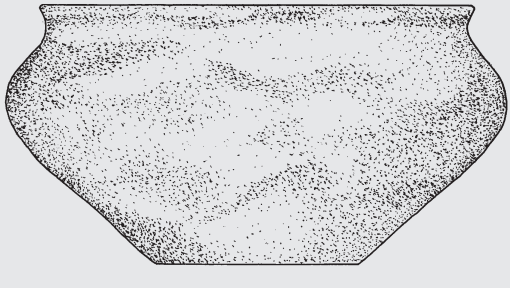
EET SMAKELIJK !

BLAD III

DOE HET ZELF

ZADEN
EN
BOTTEN
EN
BORD

VOORWERP
9A EN 9B

Inheemse kom

De kom is gemaakt van slierten klei die op elkaar zijn gelegd. De pot is glad gemaakt door de slierten aan elkaar te wrijven. De sporen van het handwerk zijn nog duidelijk te zien. Het aardewerk is gebakken in een veldoven en daardoor verkleurd.

KLEI EN LEEM

In de omgeving van beken en riviertjes wordt klei en leem gevonden. Leem is een soort taaie klei. Het wordt gebruikt bij de bouw van een huis. De wanden van een huis zijn gevlochten van wilgentakken. Met leem worden de wanden dichtgesmeerd en de vloer in het huis gelegd. Ook voor het bouwen van brood- en pottenbakkersovens gebruikt men leem.

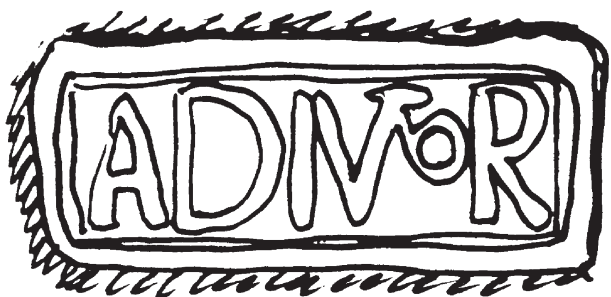
De klei uit de buurt van de beken en riviertjes gebruikt men voor het maken van aardewerk. Het aardewerk wordt in een veldoven gebakken. Een veldoven bestaat uit een kuil waarin een laag houtspaanders wordt gelegd. Daarop liggen de gedroogde potten met de opening naar beneden opgestapeld. Daar overheen en er tegenaan wordt hout gestapeld, waarna het hout in de kuil in brand wordt gestoken. Als het hout goed brandt, dekt de pottenbakker de kuil met graszoden af. Daardoor stijgt de temperatuur. Na twaalf uur in deze oven is het aardewerk gebakken. De veldoven kan daarna niet meer worden gebruikt.

In de eeuwen voordat de Romeinen in onze streken komen is de vorm van de huizen en de manier van pottenbakken nauwelijks veranderd. Maar in de Romeinse tijd ontstaan grotere boerderijen met grotere schuren. Archeologen denken dat dit het gevolg is geweest van handel met het Romeinse leger, dat voor de soldaten graan, kaas, vlees en paarden inkocht. Ook voorwerpen van Romeinse afkomst die in sommige nederzettingen zijn gevonden wijzen op handel met de Romeinen.

In deze periode verandert ook de manier van pottenbakken. De Romeinen gebruiken bij het maken van aardewerk de draaischijf. Daarmee kan aardewerk mooi regelmatig gevormd worden.

De Romeinen gebruiken ook heteluchtovens. De Romeinse ovens kunnen vaker gebruikt worden. Het gebruik van de draaischijf en de pottenbakkersoven moet door de inheemse bevolking zijn afgekeken van de Romeinen.

Maak je eigen gezichtsurn

In de Romeinse tijd is er aardewerk in soorten en maten. Het wordt voor verschillende doeleinden gebruikt. Veel verschillende soorten aardewerk zijn teruggevonden in graven. In de Romeinse tijd geloven veel mensen in een leven na de dood. Daarom krijgen de doden bij hun begrafenis of na hun crematie allerlei voorwerpen mee in het graf.

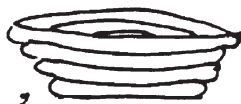
In kruiken en potten wordt voedsel meegegeven. De dode kan gebruik maken van een bijgezet bord en een drinkbeker.

Kookpotten zijn ook wel als grafurn gebruikt. In enkele graven is een gezichtsurn gevonden met de crematieresten van de dode erin.

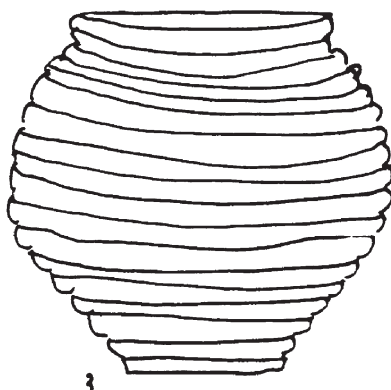
1. Maak van klei een lange slang van ca. 1 centimeter dik. De bodem maak je door de slang rond te rollen tot een cirkel. Veeg de kleirollen glad. Je hebt nu de bodem van de pot.
2. Maak een nieuwe slang van klei. Leg de slang op de rand van de bodem en veeg die vast aan de bodem. Rol een nieuwe slang en leg die rondom op de vorige.
3. Je kunt de pot breder maken door langere kleislierten te gebruiken. Om de pot smaller te maken, gebruik je kortere stukken. Ga zo door tot de pot hoog genoeg is.
4. Veeg de pot aan de binnen- en de buitenkant glad.
5. Om een gezichtsurn te maken kun je wenkbrauwen, ogen, een neus en een mond op de pot plakken. Doe dit met kleine rolletjes klei, en plak die aan de pot vast. Laat de pot drogen.
6. Als de pot gedroogd is, kun je hem laten bakken. Vraag of dat op school kan. Misschien is er bij jou een pottenbakker in de buurt waar je jouw pot kunt laten bakken. Succes!

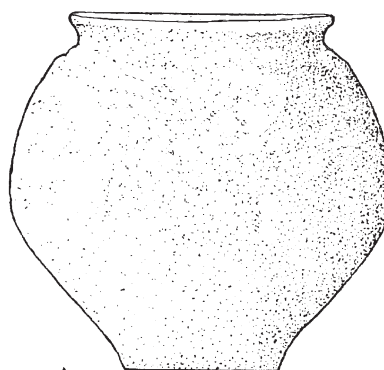
1.

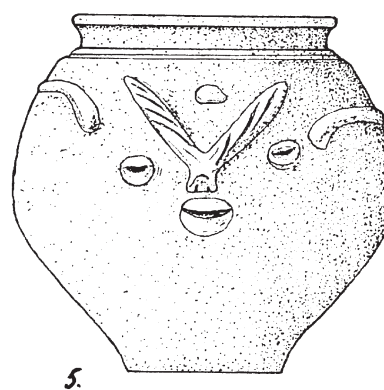
2.

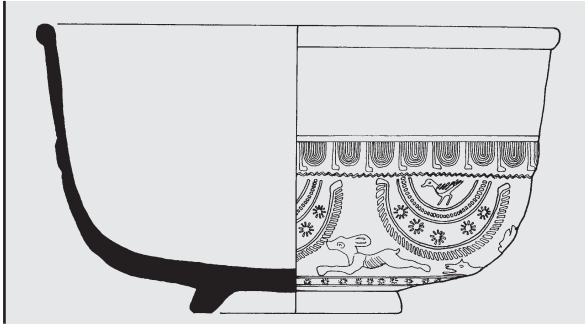
3.

4.

5.

Terra sigillata kom

Deze kom is gemaakt in een mal: de vormschotel. In deze mal zijn met een stempel figuren aangebracht. De klei wordt in de mal gedrukt, waarna de binnenkant van de kom op de draaischijf glad wordt gemaakt. Door het drogen krimpt de kom een klein beetje zodat hij uit de mal kan worden gehaald. De kom wordt met het aanzetten van de voet verder afgewerkt en gebakken.

TERRA SIGILLATA

De Romeinen gebruiken verschillende soorten aardewerk. Een bijzondere soort aardewerk ontstaat omstreeks 30 voor Chr. In het Italiaanse Arezzo worden bekers, kommen, schotels, borden en schalen gemaakt van rode klei. Omdat de pottenbakkers bij het maken stempels gebruiken, wordt dit aardewerk *terra sigillata* (gestempeld aardewerk) genoemd. Het aardewerk is versierd met allerlei figuren en afbeeldingen. Door een speciale behandeling wordt terra sigillata mooi glanzend gemaakt.

Voorname Romeinse families kopen terra sigillata om er hun eettafel mee te versieren. De vraag naar dit serviesgoed groeit zo snel dat de kleine pottenbakkerijen in Italië niet voldoende kunnen maken. Op verschillende plaatsen in het Romeinse rijk gaan pottenbakkers zich specialiseren in het maken van terra sigillata.

Handelaren brengen terra sigillata naar ons land waar het ook door Romeinse soldaten wordt gebruikt.

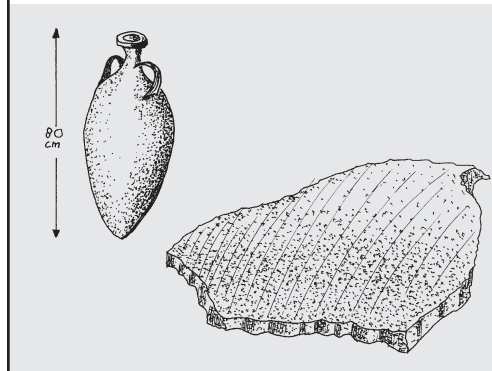
Archeologen hebben ontdekt dat dit terra sigillata soms over afstanden van honderden

Amforascherf

Deze scherf is afkomstig van een amfora.

Je kunt aan de dikte van de scherf zien dat een amfora een grote kruik is. In zulke grote kruiken wordt (olijf)olie of graan vervoerd.

Aan de scherf is nog te zien hoe de pot is gemaakt. Ronde slierten klei zijn op elkaar gelegd en op de draaischijf aan elkaar gewreven.

BLAD 1

INFORMATIE

kilometers vervoerd moet zijn.

Terra sigillata is dan ook niet goedkoop. Een onversierd bord kost ongeveer het dagloon van een soldaat. Versierd aardewerk kost al gauw het dubbele.

Voor de inheemse bevolking is terra sigillata iets bijzonders. Het is veel mooier dan het handgevormde aardewerk dat hier wordt gebruikt. Soms wordt terra sigillata in inheemse nederzettingen en graven gevonden. Dit zegt dus iets over de rijkdom van de gebruikers. Het betekent ook dat rijke inheemsen de Romeinse gewoonte om terra sigillata te gebruiken hebben overgenomen.

TERRA
SIGILLATA
EN AMFORA

VOORWERP
11A EN 11B

TERRA SIGILLATA

Terra sigillata wordt overal gevonden waar vroeger Romeinen zijn geweest. Het terra sigillata is door handelaren verspreid door het rijk. Maar ook soldaten en reizigers hebben het met zich meegenomen.

Op verschillende plaatsen in het Romeinse rijk, in Italië, in Frankrijk en in Duitsland, specialiseren pottenbakkers zich in het maken van terra sigillata. In zo'n streek werken vaak meer dan 600 pottenbakkers. De pottenbakkers stempelen hun naam in de binnenkant of op de onderkant van het bord of de kom. Het werk van de verschillende pottenbakkers wordt in grote ovens gebakken. Er zijn ovens opgegraven waarin 30.000 stuks aardewerk tegelijk konden worden gebakken.

Dankzij de stempels in het aardewerk dat bij deze ovens is teruggevonden weten archeologen waar de pottenbakkers in de Romeinse tijd hebben gewerkt. Terra sigillata uit Zuid-Frankrijk is teruggevonden in Noord-Frankrijk, Duitsland, Nederland en Engeland. Maar ook in Hongarije, zelfs in Soedan en aan de westkust van India.

Pottenbakkerstempels:

OFICBIL. = Officina Bilici
= werkplaats van Bilicius

CERALMA = Gemaakt door de hand
van Cerialis

LEOFEC = Leo maakte

- 1 Waarom hebben de pottenbakkers hun naam op het door hen gemaakte aardewerk gestempeld?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

- 2 Bekijk het kaartje op het informatieblad (blad 1) en de onderstaande tekening. Hoe is volgens jou het terra sigillata naar Nederland gekomen?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

- 3 Stel je voor dat je een scherf van een terra sigillata-schaal vindt. De naam van de pottenbakker staat er nog op. Hoe zou je erachter kunnen komen waar de schaal is gemaakt?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

brg

I e s k i s t

BM's

Romeinen in Noord-Brabant

BLAD II

ONDERZOEK

TERRA
SIGILLATA
EN AMFORA

VOORWERP
11A EN 11B

MAAK JE EIGEN TERRA SIGILLATA

brg

I e s k i s t

BMS

Romeinen in Noord-Brabant

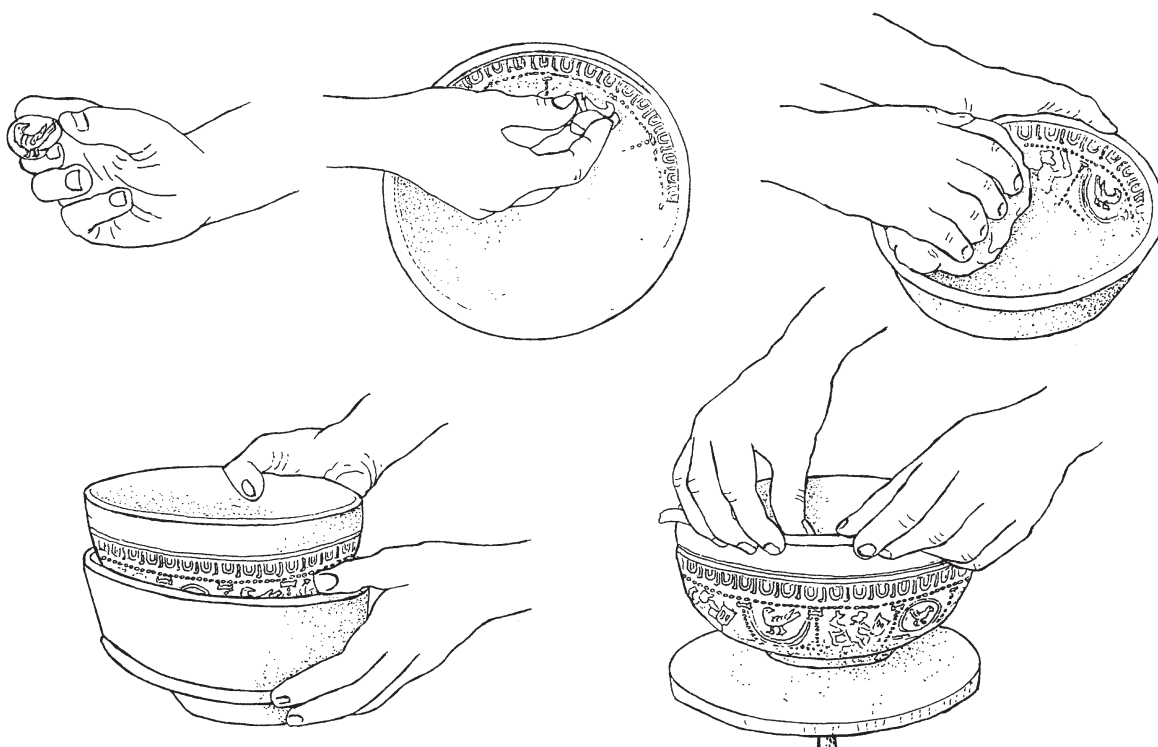
Het maken van een mal

De pottenbakker draait op zijn draaischijf een schotel met een dikke wand. Deze schotel wordt gedroogd totdat hij leerachtig aanvoelt. Als het zover is, drukt de pottenbakker met een stempel aan de binnenkant van de schotel in de nog vochtige klei. Als eerste worden de bovenste en onderste versieringen aangebracht. Door langzaam heen en weer te bewegen met de stempel en met de andere hand tegendruk te geven kan men daarna grotere afbeeldingen in de weke klei drukken. Daarna wordt de vormschotel gedroogd en gebakken. Dan kan hij dienen als mal voor het maken van terra sigillata-schotels.

Zelf maken?

Je kunt dezelfde techniek gebruiken als de Romeinen deden. Maak een vormschotel van klei. Als deze leerachtig aanvoelt, stempel je er figuren in. Let op dat je de afdrukken niet te diep maakt! Nadat de vormschotel in een pottenbakkersoven (of een oven op school) op een niet te hoge temperatuur is gebakken, kun je de vormschotel als mal gebruiken. Druk de zachte klei tegen de binnenkant van de vormschotel. Maak de binnenkant van de schotel glad. Laat de schotel drogen tot hij leerachtig aanvoelt. Door het drogen is de schotel iets gekrompen. Haal hem er dan uit en maak de rand en de voet eraan vast. Je kunt hiervoor een rol klei gebruiken die je vastsmeeft. Laat de schotel drogen. Met glazuur kun je de schotel een kleur geven. Na het bakken is hij klaar.

Je zult merken dat de Romeinse pottenbakkers echte vaklieden waren!

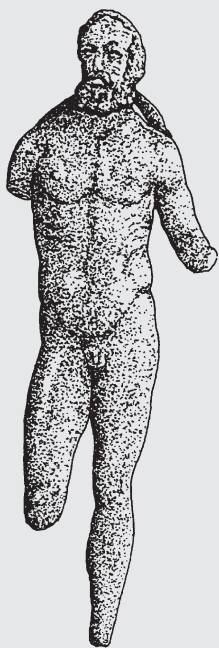
BLAD III

DOE HET ZELF

TERRA
SIGILLATA
EN AMFORA

VOORWERP
11A EN 11B

Herculesbeeldje

Van de armen en benen ontbreken gedeelten. De man draagt een baard en op zijn hoofd draagt hij een lauwerkrans waarvan de uiteinden zijn schouders raken. Het beeldje stelt de Romeinse god Hercules voor. Een soortgelijk beeldje is in Empel, vlak bij 's-Hertogenbosch, gevonden.

Munten

Deze munten zijn van Romeinse herkomst. De afbeelding van de keizer is duidelijk zichtbaar. Met behulp van de letters is te lezen welke keizers staan afgebeeld. Deze munten zijn gebruikt in de eerste en tweede eeuw.

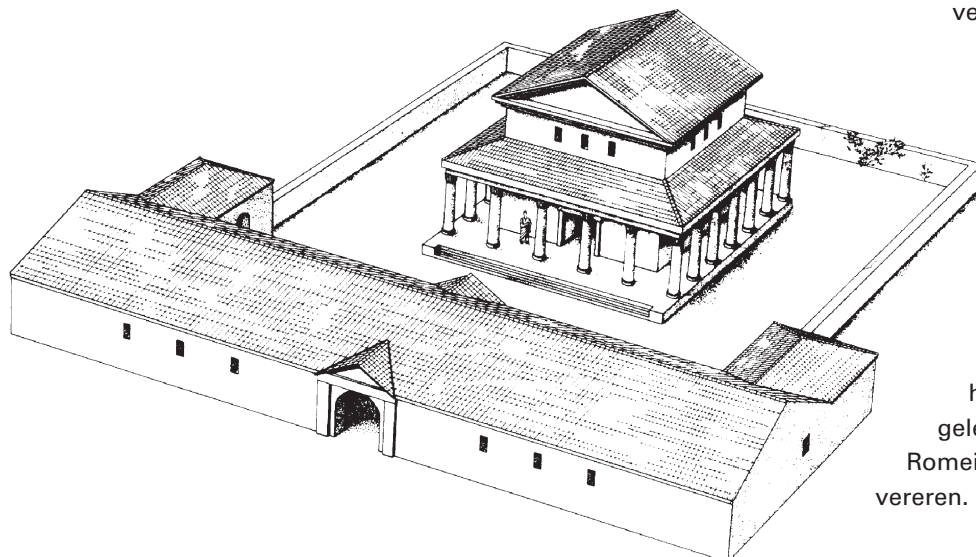
GODEN EN GODSDIENST

In de Romeinse tijd geloven de meeste mensen dat alles wat in de wereld gebeurt het werk van goden en geesten is. Iedere god heeft een eigen taak. Voor de Romeinen is Jupiter de belangrijkste god omdat hij Rome en de Romeinen beschermt. Zijn vrouw Juno beschermt als godin van het huwelijk de zwangere vrouwen. Zijn dochter Minerva is de godin van de wetenschap, de kunst en het ambacht. Zij zijn de drie belangrijkste goden in het Romeinse rijk. Maar ook andere goden zijn belangrijk. Mars met zijn helm, lans en schild wordt door de Romeinen vereerd als de god van de oorlog. Mercurius met zijn geldbuidel en gevleugelde hoed is de god van de handel. Venus, de godin van de schoonheid en van de liefde, is bijna helemaal bloot. Haar lievelingsbloem is de roos. Zij laat alles bloeien. Voor het geluk of het toeval zorgt Fortuna. Zij is te herkennen aan de hoorn des overvloeds, een gedraaide hoorn waaruit bloemen en vruchten komen. Ook Hercules is populair bij de Romeinen. Hij is sterk en heeft meestal een knots bij zich. Hij heeft onder andere te maken met handel, verkeer en geldzaken.

In het grote Romeinse rijk vereren verschillende volken hun eigen goden. De Romeinen vinden dit goed zolang deze volken ook de drie staatsgoden van de Romeinen vereren door hun offers te brengen. Door het offeren van dieren of geld proberen de mensen de goden te vriend te houden. De Romeinen die naar onze streken komen, nemen hun eigen godsdienst mee. Soms lijkt de taak van een Romeinse god op die van een inheemse god. Dan krijgt de inheemse god een dubbele naam. In ons land zijn op

verschillende plaatsen

voorwerpen gevonden die te maken hebben met de Romeinse goden. Uit deze vondsten is duidelijk geworden dat de mensen die hier woonden geleidelijk ook de Romeinse goden zijn gaan vereren.

DE TEMPEL VAN EMPEL

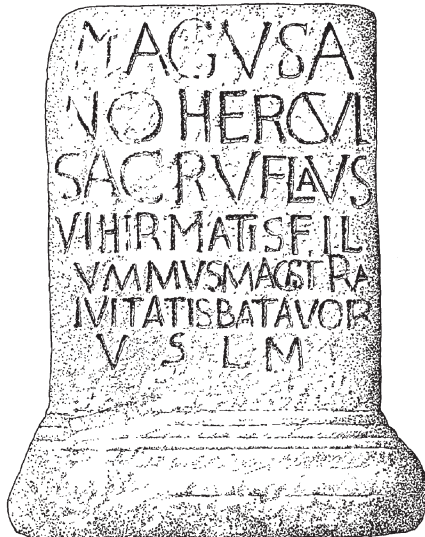
In 1989 wordt in de grond bij Empel, een dorp in de buurt van 's-Hertogenbosch, een belangrijke ontdekking gedaan. Op de tekening op het informatieblad kun je zien hoe het er hier volgens de archeologen vroeger heeft uitgezien. Op deze plaats zijn onder andere ruim 800 munten, 350 mantelspelden en meer dan 100 stukken van Romeinse schilden, wapens, speerpunten en paardentuig gevonden. Ook een klein plaatje van verzilverd koper met letters erop is hier ontdekt.

verzilverd
koperen plaatje

In het Nederlands staat er:
AAN HERCULES MAGUSANUS
HEEFT JULIUS GENIALIS,
VETERAAN (oud-soldaat)
VAN HET TIENDE LEGIOEN,
BIJGENAAMD HET DUBBELE,
LOYALE EN TROUWE, ZIJN
GELOFTE INGELOST, GAARNE,
MET GENOEGEN EN MET REDEN.

de steen van
Ruimel

In 1679, 310 jaar eerder, is in Ruimel, een gehucht op zes kilometer van 's-Hertogenbosch, deze altaarsteen gevonden. In het Nederlands staat er:

AAN MAGUSANUS HERCULES
GEWIJD
FLAVUS, ZOON VAN VIHIRMAS,
OPPERSTE MAGISTRAAT
(belangrijkste bestuurder) VAN DE
CIVITAS BATAVORUM (woongebied
van het volk van de Bataven)
HEEFT HIERMEE ZIJN GELOFTE
GAARNE EN MET REDEN INGELOST.

- 1 a Kijk op het informatieblad. Wat voor soort
bouwwerk is op de tekening te zien?
.....
.....
- b Lees de tekst van dit blad. Hoe weten we zeker
dat dit in de Romeinse tijd een speciaal gebouw is
geweest?
.....
.....
.....
- 2 a Hoe werd de god genoemd aan wie op deze plaats
is geofferd?
.....
.....
.....
- b Waarom heeft deze god een dubbele naam?
.....
.....
.....

- 3 a Noem drie dingen die aan deze god zijn geofferd.
1.....
2.....
3.....
- b Waarom hebben mensen deze offers gebracht?
.....
.....
.....
- 4 a Door wie werd deze god vereerd? Romeinen, de
plaatselijke bevolking of door allebei?
.....
.....
.....
- b Welke bewijzen vind je hiervoor op het verzilverde
plaatje en op de altaarsteen?
.....
.....
.....

ONTWERP EEN GRAFMONUMENT

brg

I e s k i s t

BM's

Romeinen in Noord-Brabant

BLAD III

DOE HET ZELF

HERCULES-
BEELDJE
EN
ROMEINSE
MUNTEN

VOORWERP
12A EN 12B

Leven na de dood

De meeste Romeinen geloven in een leven na de dood. De doden krijgen in hun grafkist allerlei voorwerpen mee omdat zij denken dat de dode die in zijn leven na de dood goed kan gebruiken. De begrafenis moet volgens bepaalde regels gebeuren. Gebeurt dit niet, dan gelooft men dat de geest van de dode zal blijven zwerven.

Rijke Romeinen laten grafstenen maken waarop zij zelf afgebeeld staan. Soms staan zij afgebeeld met het hele gezin, als een soort foto in de huiskamer. Weer andere Romeinen laten zich vereeuwigen met het gereedschap waarmee zij hebben gewerkt. Op grafstenen vinden we ook soldaten in uniform terug. Onder de afbeelding staat met letters geschreven wie er begraven is, hoe oud hij of zij is geworden en wie de grafsteen heeft laten maken.

Op de steen staat: Voor Marcus Caelius, zoon van Titus. Officier in het 18^e legioen, 53 en een half jaar oud. Hij is gesneuveld in de Varusoorlog. Publius Caelius, zijn broer, heeft de grafsteen opgericht.

Ontwerp een grafmonument voor een Romein (se)

Schrijf erbij:

- ☛ Voor wie het monument bedoeld is
- ☛ Hoe oud die persoon is geworden
- ☛ Wie het grafmonument heeft laten maken

Schrijf in Romeinse letters en cijfers!

Flessen

De flessen zijn van glas geblazen. Flessen worden gemaakt door een gloeiend heet en vloeibaar bolletje glas aan het einde van een blaaspijp vast te maken en met lucht vol te blazen. De vierhoekige vorm ontstaat door het glas in een mal te blazen.

GLAS BLAZEN

Al 3000 jaar voor Chr. wordt in Egypte glas gemaakt, maar dat glas ziet er anders uit dan wij gewend zijn. Het is niet doorzichtig. Dit glas maakt men van fijn zand, soda en een beetje kalk. Bij hoge temperatuur in een smeltoven

ontstaat een stroperige massa. Zolang het glas nog gloeiend is, kan het gevormd worden.

Ongeveer 50 voor Chr. ontdekt men ergens in Libanon of Israël dat het mogelijk is om een bolletje vloeibaar glas vol lucht te blazen. Dat kan met een ijzeren pijp, de blaaspijp. Door het glas verder uit te blazen, te zwaaien en te rollen wordt het glas vervormd. Heeft de fles de gewenste vorm, dan wordt hij losgetikt van de blaaspijp.

Aan elkaar gesmolten staafjes glas vormen het oor. Om het oor aan de fles te smelten maakt de glasblazer een staafje glas vast aan het oor. De uiteinden van het oor worden verhit zodat het aan de fles vastgezet kan worden. De glasblazer houdt de fles vast aan de glazen staaf en werkt de scherpe rand bij door die in het vuur te houden en langzaam te laten smelten. Als laatste tikt hij het glazen staafje van het oor los. Dit is nog duidelijk te zien. Het flesje is klaar en kan langzaam afkoelen. Op deze manier zijn allerlei voorwerpen van glas gemaakt: flessen, kannen, kommen, bekers, parfumflesjes en siervoorwerpen.

De techniek van het glasblazen heeft zich snel door het Romeinse rijk verspreid. Honderd jaar later worden glazen voorwerpen overal in het Romeinse rijk gebruikt. In onze streken wordt voor

de komst van de Romeinen al glas gemaakt. Uit die tijd zijn armbanden en ringen van glas gevonden. Maar glas blazen kunnen de mensen hier nog niet.

Dat kijken de inheemse vaklieden af van de Romeinen. Tegenwoordig worden in plaats van glas veel plastic en andere kunststoffen gebruikt. Maar ook nu nog worden veel voorwerpen van glas gemaakt.

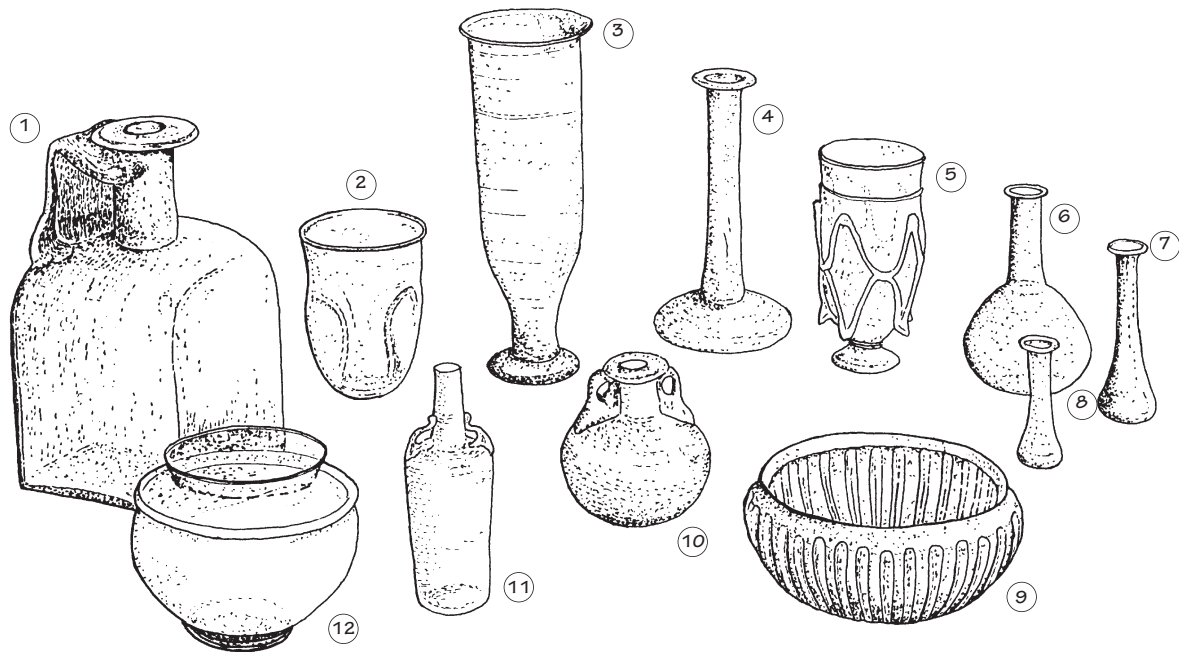
Kostbare glazen voorwerpen worden als grafgift aan de dode meegegeven. In Noord-Brabant zijn op verschillende plaatsen bij de ontdekking van graven glazen voorwerpen tevoorschijn gekomen. Sommige van deze voorwerpen zoals flessen, kannen, kommen en bekers zijn gebruikt als serviesgoed op tafel. In een bepaald soort fles is olijfolie vervoerd en bewaard. Andere flesjes bevatten (bad)olie of parfum voor de persoonlijke verzorging.

BLAD II

ONDERZOEK

FLES
EN
SPEEL-
STEENTJE

VOORWERP
13A EN 13B

1 Bekijk de afgebeelde glazen voorwerpen.
Let goed op de vorm en de grootte.
Voorwerp 3 is 22,5 centimeter hoog.
Welk glazen voorwerp heeft volgens jou
waarvoor gediend? Zet de nummers op de
goede plaats in het schema.

nr.	werd gebruikt
	als kommetje voor voedsel op tafel
	voor het vervoeren en bewaren van olijfolie
	als flesje voor badolie
	als parfumflesje
	als drinkbeker

2 Waarvoor gebruiken de Romeinen glas?
Streep door wat niet in deze rij thuishoort.

parfumflesje, wijnfles, kom, horlogeglas,
drinkbeker, jampotjes, bloemenvaas,
schenkan, kettingkralen, inktpotjes,
armband, speelsteentjes, vensterglas,
reageerbuisjes, vingerring, lampen.

3 Met welke uitvinding in onze tijd kun je het
gebruik van glas in de Romeinse tijd
vergelijken?

.....

ONTWERP EEN ROMEINSE BEKER

De Romeinse glasblazers zijn echte kunstenaars. Zij kunnen prachtige voorwerpen van glas maken. Romeins glas is onder andere te herkennen aan de vorm. Hiernaast zie je een aantal voorbeelden van glas dat door de Romeinen is gemaakt in de eerste vier eeuwen van onze jaartelling.

Stel je voor dat jij een glasblazer bent. Je krijgt opdracht van een rijke Romein om een mooie beker te ontwerpen. Hij vertelt jou dat hij ervan houdt om na het jagen een glas wijn te drinken. Daar moet je dus op een of andere manier rekening mee houden bij het ontwerp van de beker. Net als de Romeinse glasblazers kun je gebruik maken van allerlei kleuren.

brg

I e s k i s t

8/MS

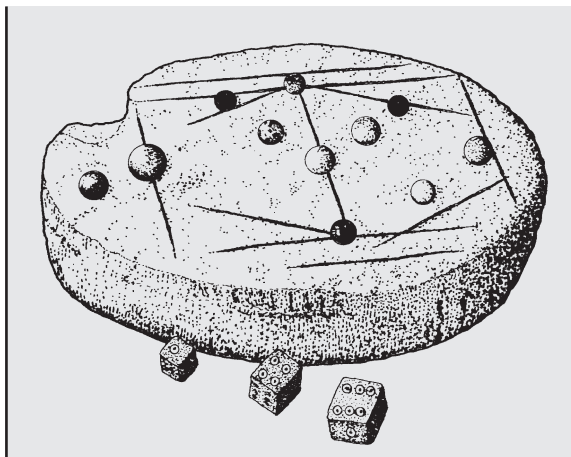
Romeinen in Noord-Brabant

BLAD III

DOE HET ZELF

FLES
EN
SPEEL-
STEENTJE

VOORWERP
13A EN 13B

Dobbelsteen

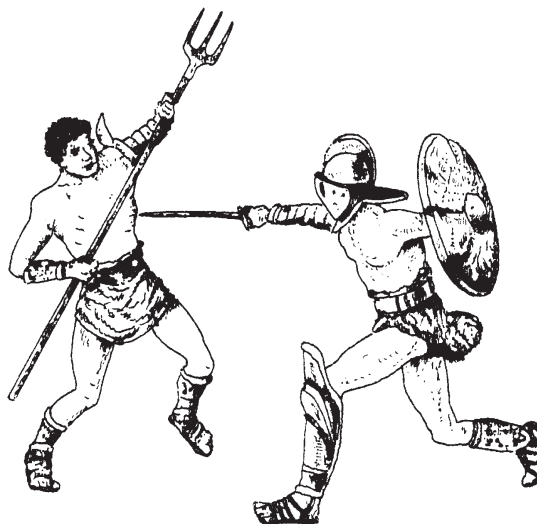
De dobbelsteen is gemaakt van been.

Speelsteentjes

De speelsteentjes zijn gemaakt van glas.

SPORT EN SPEL

Op belangrijke feestdagen worden in Rome door de keizer en in andere steden door belangrijke bestuurders spelen georganiseerd. Veel mensen komen kijken naar de paardenrennen. Er wordt flink gegokt welke wagen als eerste na zeven ronden de eindstreep haalt. Ook de gladiatorengevechten trekken veel bezoekers. Het gevecht is afgelopen wanneer een van de twee is verslagen of ontwapend. Heeft de verliezer zich dapper verdedigd, dan houdt het publiek de duim omhoog. Dan mag de verliezer blijven leven. Gaat de duim naar beneden, dan betekent dit de dood voor de verliezer. Sporten als hardlopen, boksen, worstelen, discuswerpen, speerwerpen en verspringen zijn ook populair. Romeinse artsen wijzen in boeken op het belang van lichaamsbeweging en ontspanning.

Gladiatorengevecht

Spelletjes worden in alle lagen van de bevolking gespeeld. Tijdens opgravingen komen archeologen regelmatig voorwerpen tegen die ons een beeld geven van deze spelletjes uit de Romeinse tijd. De Romeinse kinderspelletjes verschillen nauwelijks van de onze. Meisjes spelen met poppen (*pupus* betekent 'pasgeboren kind'), poppenhuizen en kinderserviesjes.

Op straat spelen de kinderen verstoppertje, blindemannetje, gladiator of soldaat. Ook bordspelen zijn een geliefd tijdverdrijf in alle lagen van de bevolking. Overal in Rome en in andere Romeinse steden zien we nu nog op straat, op trappen en stoepen speelvelden ingekrast. Met speelborden van hout werd ook binnen gespeeld.

De speelborden hebben aan beide kanten een speelveld, net als bij ons het dam- en schaakbord. De spelers gebruiken glazen schijfjes, kiezelsteentjes of afgevijlde aardewerkscherven als speelstenen. Het meest geliefde spel is het 'soldatenspel' (*ludus latrunculorum*).

De Romeinse soldaten die in het gebied langs de Rijn zijn gelegerd zullen het zeker hebben gespeeld.

BLAD 1

INFORMATIE

DOBBELSTEEN
EN
SPEEL-
STEENTJES

VOORWERP
14A EN 14B

LUDUS LATRUNCULORUM

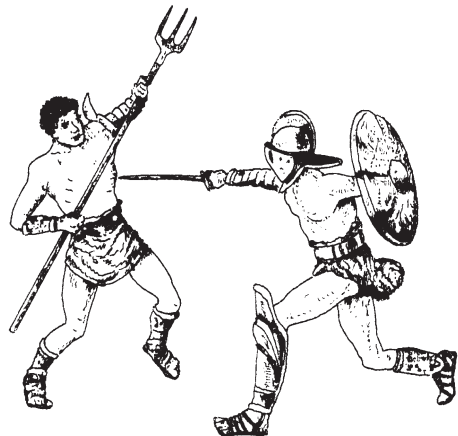
Bij het *ludus latruncolorum*, het soldatenspel, krijgen twee legers de opdracht om elkaar uit te schakelen.

De spelers zetten hun zestien stenen in twee rijen aan hun kant van het speelbord.

(latrunculus = pion, soldaatje)

Om de beurt zetten ze een steen een plaats voor- of achteruit. Slaan mag alleen diagonaal (voor- of achteruit).

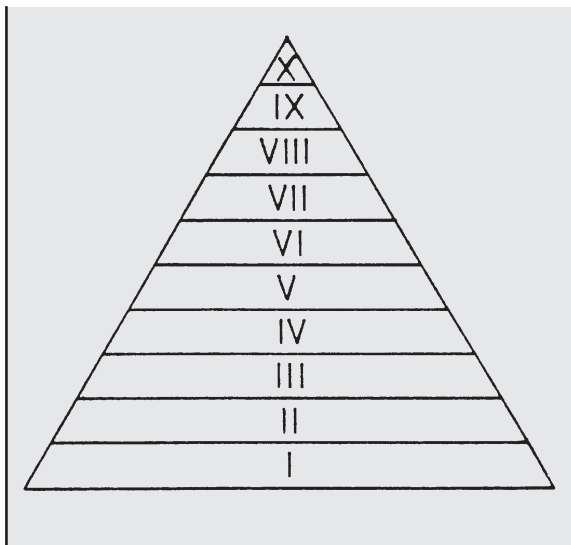
Met één steen mogen meer stenen achter elkaar geslagen worden. Welk leger wint?

MAAK JE EIGEN ROMEINSE SPELLEN

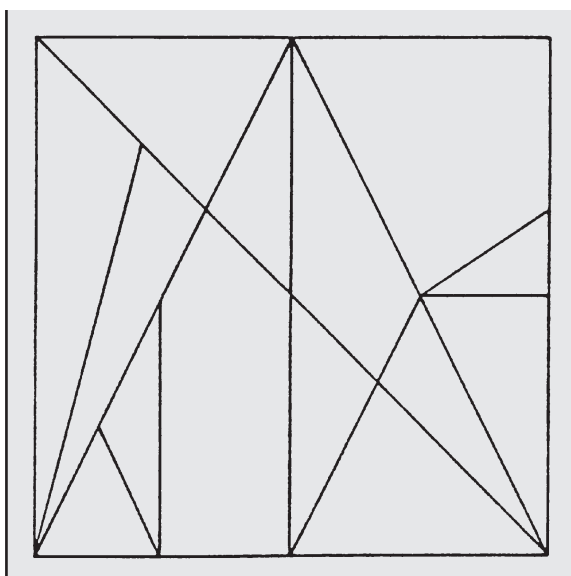
Veel Romeinse spelletjes kunnen met eenvoudige middelen gespeeld worden.

Je kunt ze makkelijk zelf maken.

Het Deltaspel (twee of meer spelers)

- ☛ Dit spel kun je goed buiten spelen.
- 1 Teken met een stuk krijt of, zoals de Romeinen het deden, met een stuk dakpan, een gelijkbenige driehoek op de grond. Deze driehoek heeft de vorm van de Griekse letter delta.
- 2 Verdeel de driehoek van beneden naar boven in 10 ongeveer gelijke stroken.
- 3 Schrijf in de breedste strook I en ga zo verder tot X in de top.
- 4 Van een afstand van twee tot drie meter gooien de spelers 5 walnoten (iets anders kan natuurlijk ook) in deze driehoek.
- 5 Wie de meeste punten heeft is de winnaar.

Loculus Archimedis

- ☛ Het 'kastje van Archimedes' is een spel voor één persoon. Het bestaat uit verschillende stukken die samen een vierkant vormen. Met de losse stukken kun je allerlei figuren maken. Maar probeer eerst maar eens om van alle stukken weer één vierkant te maken!
- 1 Neem deze tekening over op triplex of stevig karton.
- 2 Zaag of snij de stukken uit.
- 3 Maak een voorstelling waarbij je alle stukken gebruikt.
- 4 Maak er weer een vierkant van.

Ludus Latrunculorum (twee spelers)

- ☛ Voor het soldatenspel kun je natuurlijk ook een schaakbord en damstenen gebruiken. Maar je kunt het ook zelf maken.

- 1 Teken een speelbord van 8 bij 8 vierkanten.
- 2 Maak 16 speelstenen van bloempotscherven. Met een nijptang en een vijl kun je ze rond maken.
- 3 Maak 16 speelstenen van een andere kleur aardewerk.

De regels van het spel zijn simpel. Iedere speler zet zestien stenen in twee rijen aan zijn kant van het speelbord. Om de beurt zetten zij één steen voor- of achteruit. Slaan mag alleen diagonaal (voor- of achteruit). Met één steen mogen meer stenen achter elkaar geslagen worden. Het ene leger moet het andere uitschakelen.

brg

I e s k i s t

BMS

Romeinen in Noord-Brabant

BLAD III

DOE HET ZELF

DOBDELSTEEN
EN
SPEEL-
STEENTJES

VOORWERP
14A EN 14B

IJzeroer en ijzer

Het donkerbruine materiaal is ijzeroer. Het wordt zo op verschillende plaatsen in Noord-Brabant bij beken en riviertjes gevonden. IJzeroer is een soort ijzererts zoals dat in onze streek voorkomt. De resten van het smeltproces worden ijzerslakken genoemd. In de slakken zit meer ijzer dan in het ijzeroer. De ijzerslakken zijn dan ook zwaarder.

Vuurstaal

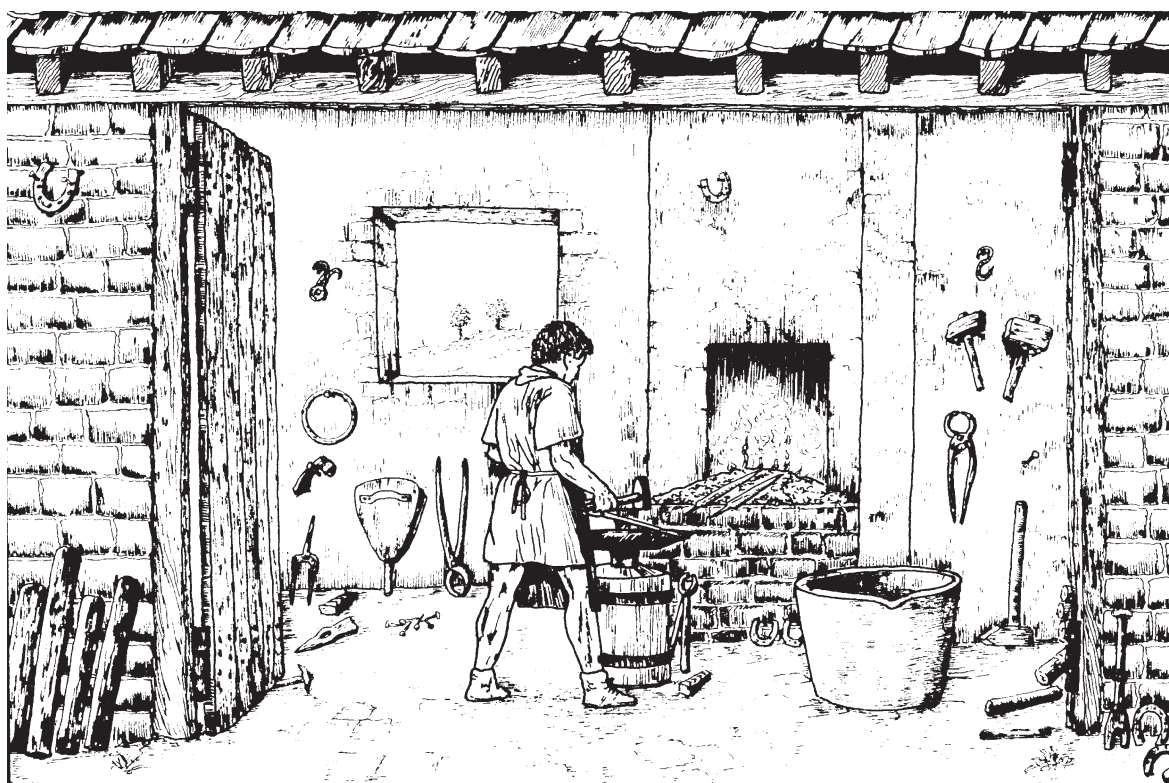
Wanneer met het vuurstaal tegen de vuursteen wordt geslagen, springen er vonken af. Houd je een beetje droog mos (of een lapje katoen) op de vuursteen terwijl je met het ijzer er tegen slaat dan springt de vonk over. Door te blazen en er gedroogd gras bij te houden kan er vuur gemaakt worden.

IJZER SMEDEN

Omdat ijzer snel roest, vooral als het in vochtige grond ligt, zijn er niet veel ijzeren voorwerpen en werktuigen bewaard gebleven. Toch hebben archeologen ontdekt dat voor de komst van de Romeinen allerlei ijzeren voorwerpen zoals bijlen, speerpunten, zwaarden, pijlpunten, messen, beitels, gutsen, hakken en dissels, boren, sierspelden en sieraden van ijzer zijn gebruikt. IJzer is niet makkelijk te winnen. Het moet eerst uit het oer gesmolten worden. Dat gebeurt buiten in een soort oven met houtskool. Met een blaasbalg wordt lucht in de oven geblazen. Daardoor stijgt de temperatuur tot 1200 graden Celsius. Als alles goed gaat, smelt het ijzer uit het ijzeroer. Het wordt stroperig en kleeft aan elkaar onder in de oven. Nadat de oven is afgekoeld wordt deze ijzerklomp eruit gehaald. Delen van dit ruwe ijzer worden roodgloeiend gemaakt. Op het stenen of ijzeren aambeeld wordt het met de smidshamer in vorm geslagen. In het water wordt het hete ijzer afgekoeld zodat het staalhard wordt.

De smid in het Romeinse legerkamp werkt op dezelfde manier. In het leger worden veel voorwerpen van ijzer gebruikt. Natuurlijk gaat er wel eens wat kapot. Dan is het de taak van de smid om de gereedschappen en de beschadigde wapens te repareren.

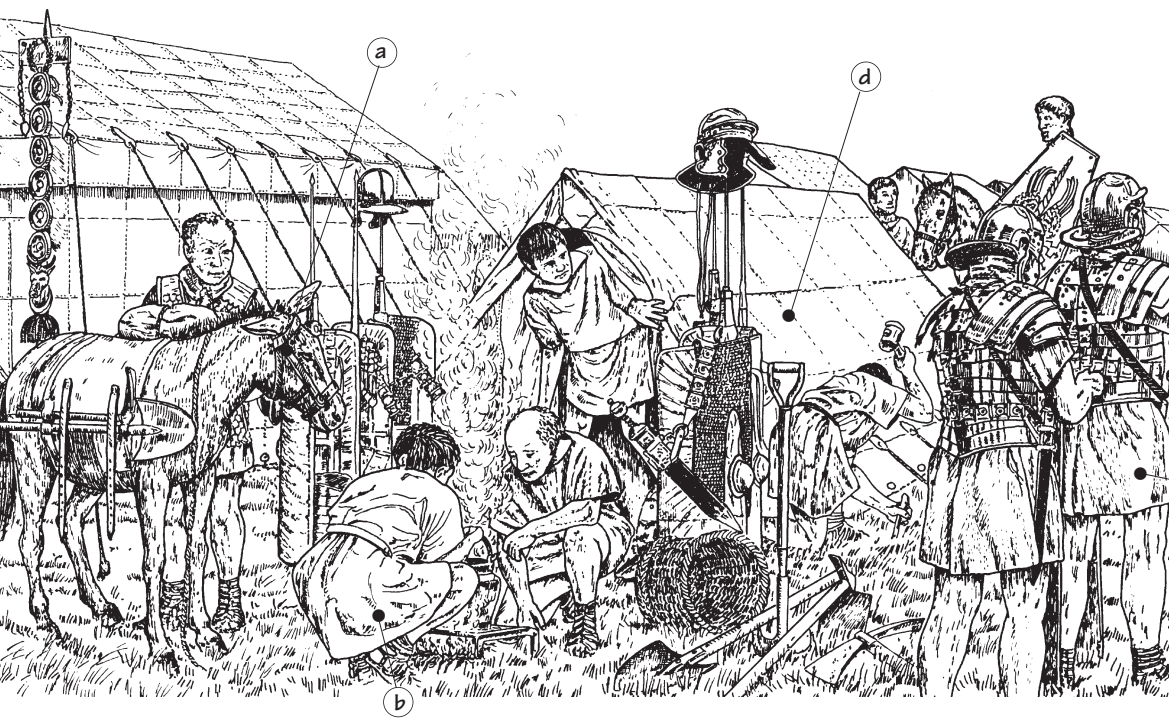

WERKTUIGEN

De twee belangrijkste taken van het Romeinse leger zijn het veroveren van gebieden en het rijk verdedigen tegen vijanden. Maar de soldaten hebben ook nog een derde taak: werken.

Nadat een gebied veroverd is, leggen de soldaten wegen aan. Via deze wegen kunnen de troepen zich snel verplaatsen. Als een legioen ergens langer blijft, bouwen de soldaten een *castellum*. Zo'n fort wordt omringd met een gegraven gracht en een omheining van houten palen of een stenen muur. In het castellum timmeren zij de soldatenverblijven, een ziekenbarak en woonruimte voor de officieren. De gereedschappen, wapens en andere materialen die de soldaten nodig hebben worden in werkplaatsen gemaakt of gerepareerd door de smid, de helmmaker, de wagenmaker, pottenbakkers enzovoort. Ook zijn er artsen om de zieken te verzorgen en schrijvers die de administratie bijhouden.

De plaatselijke bewoners leren veel van de soldaten. Zij zien hoe de Romeinen werken en welke gereedschappen zij gebruiken. Veel gereedschap dat al door de Romeinen werd gebruikt, kennen we nu nog. In 2000 jaar tijd zijn zij bijna niet van vorm veranderd.

1 Bekijk de tekening. Welke omschrijving past het beste bij de letters in de tekening?

- Soldaat maakt zich klaar voor het werken aan een weg
- Soldaten koken eten
- Soldaten maken zich gereed voor een verkenningstocht
- Soldaten slaan het kamp op

2 a Vul in het schema de ijzeren voorwerpen en gereedschappen in die je in deze onderdelen van de tekening ziet.

A	B	C	D

b Zet in het schema een kruisje voor de voorwerpen en gereedschappen die er nu nog net zo uitzien.

Maak je eigen werktuigen van hout, been of steen

IJzer is moeilijk te winnen. Daarom hebben ijzeren voorwerpen een hoge waarde. Wie ijzeren gereedschap wil krijgen moet daarvoor iets waardevols kunnen ruilen. De meeste boeren kunnen het niet betalen om alleen voorwerpen van ijzer te gebruiken. Daarom worden ook veel houten, stenen en benen voorwerpen gebruikt.

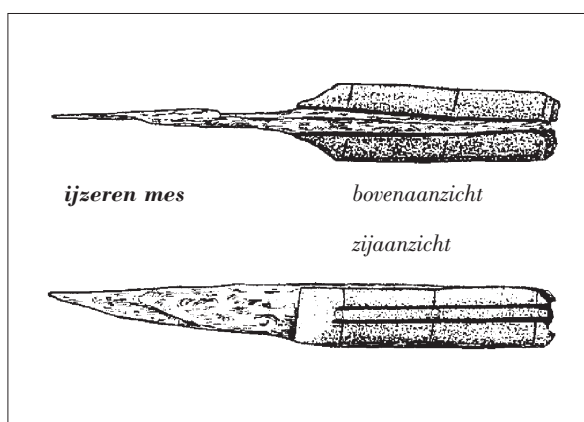
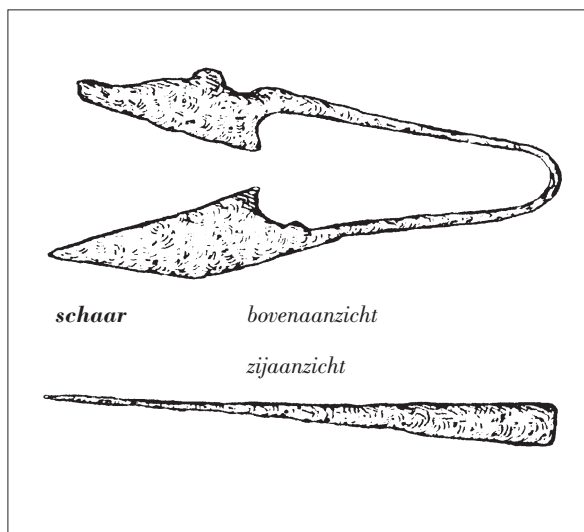
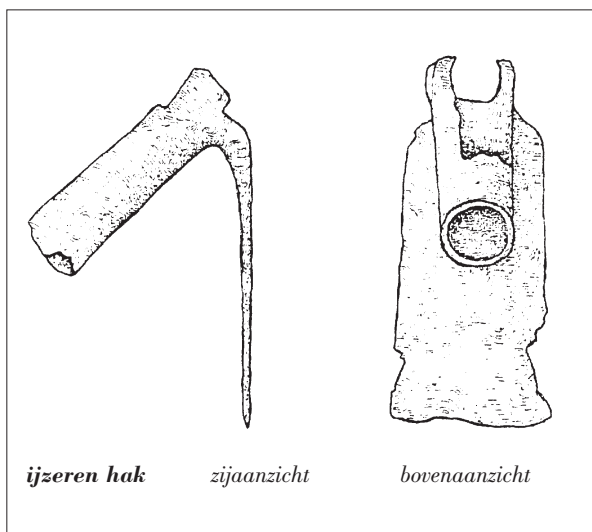
Van allerlei natuurlijke materialen wordt gereedschap gemaakt. Door vuursteen tegen elkaar te slaan ontstaan scherpe randen. Afhankelijk van de grootte van de vuursteen zijn er pijlpunten, messen of krabbers van te maken. Grotere stukken steen met scherpe randen worden met een stuk touw aan een steel gebonden en als bijl gebruikt.

Takken hebben soms van zichzelf een vorm die goed te gebruiken is als hooivork. Door kleine takjes aan een rechte steel te binden krijg je een bezem. Ook pijlen en bogen groeien als het ware aan de bomen. Hout is heel goed te gebruiken voor het maken van keukengerei zoals lepels.

Van been worden naalden, knopen en allerlei andere voorwerpen gemaakt.

BLAD III

DOE HET ZELF

IJZER(OER)
EN
VUURSTAAL
VOORWERP
15A EN 15B

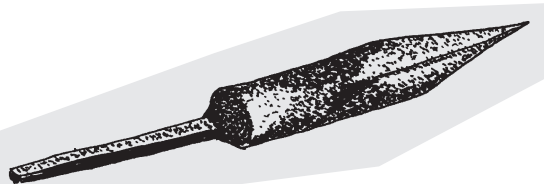
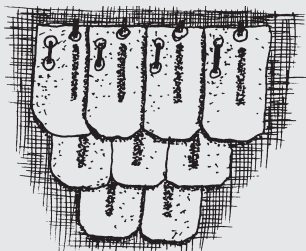
- ☛ Kies een materiaal en probeer zelf een (gebruiks)voorwerp te maken.

Maak het zo dat een ander kan zien waarvoor het moet worden gebruikt.

Je kunt het jezelf makkelijk(er) maken door modern gereedschap te gebruiken.

Maliën en pantserplaatjes

Romeinse soldaten dragen een harnas van metalen stroken, pantserplaatjes of een maliënkolder. Dit is een hemd van ijzeren ringetjes. Van een lange draad worden ringetjes, de maliën, gebogen. De maliën worden in elkaar gehaakt en dichtgesoldeerd. Een maliënkolder is zwaar om te dragen, maar biedt wel bescherming in het gevecht.

Pijlpunt

In het Romeinse leger, maar ook door de inheemse bevolking worden pijlpunten gesmeed van ijzer. De punt is gehard en zwaarder gemaakt om verder te kunnen schieten en dieper te raken. Pijlpunten kunnen ook door maliën heen dringen.

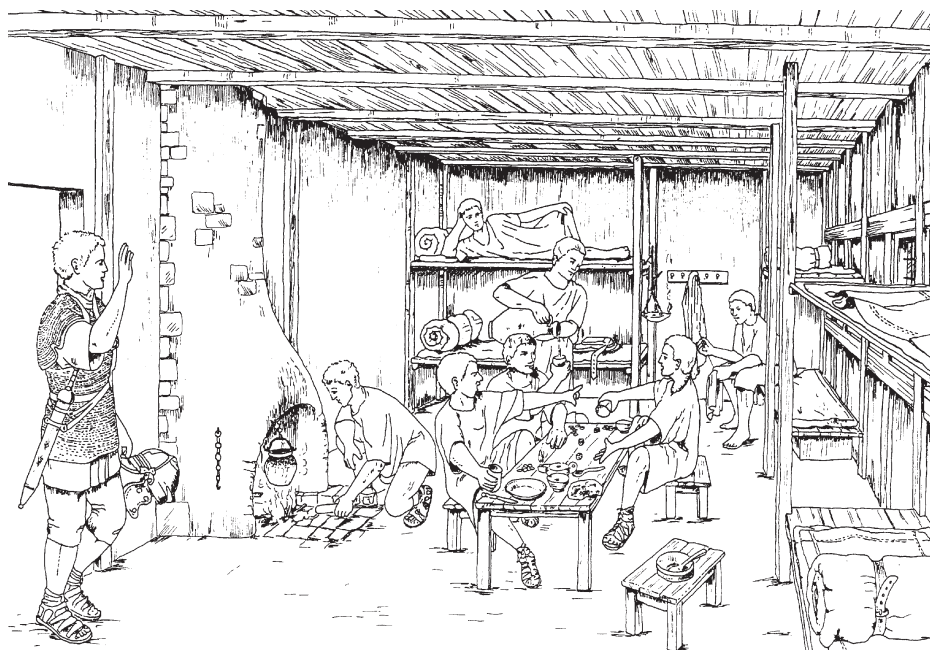
HET LEGER

De eerste Romeinen die in onze streken komen, zijn soldaten. Het Romeinse leger is beroemd en gevreesd om zijn goed getrainde soldaten. Wie in dit beroepsleger wil dienen, mag niet ouder zijn dan 35 jaar. De rekrut volgt een zware training van minstens vier maanden. De mannen leren met wapens omgaan, krijgen zwemles, klimmen in bomen, leren op paarden springen en weg te rijden zonder eraf te vallen. De soldaten moeten lange marsen lopen met een bepakking van 30 tot 40 kilo. Behalve zijn wapenrusting draagt iedere soldaat ook zijn eigen gereedschap mee, zoals een zaag, houweel, sikkel, mand en emmer. Op mars heeft een soldaat voor drie dagen voedsel bij zich. In het kamp krijgen de soldaten beter te eten. In het fort oefenen de soldaten het zwaardvechten op een houten paal die de vijand voor moet stellen. Daarbij gebruiken zij schilden en zwaarden van hout die twee keer zo zwaar zijn als de echte wapens. De werkelijkheid kan dan alleen maar mee vallen.

Het leger betaalt goed. De helft van het salaris wordt ingehouden voor eten en bewapening, maar de soldaten delen mee in de oorlogsbuit. Een soldaat kan in het leger opklimmen tot officier met een beter salaris. Bovendien zie je als soldaat nog eens wat van de wereld. De troepen worden regelmatig verplaatst naar verschillende delen van het grote Romeinse rijk.

Na 25 jaar dienst zwaait de legionair af. Hij krijgt dan geld of een stuk grond waarop hij als boer of ambachtsman een eigen bedrijf kan beginnen. Ook mannen uit de bezette gebieden nemen dienst

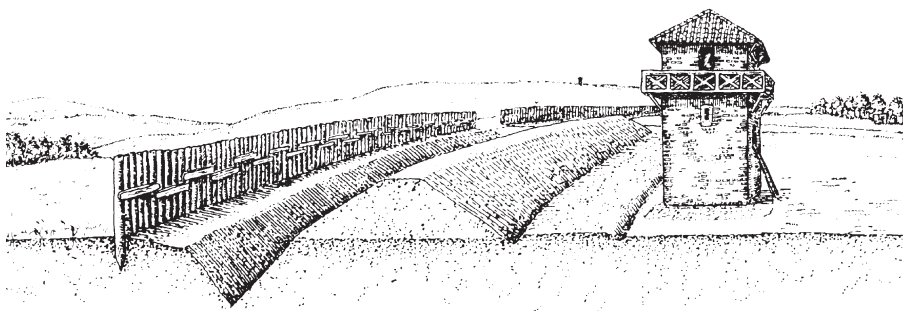
in het Romeinse leger. Zij worden ingedeeld bij de hulptroepen. In de 25 jaar dat deze mannen in het leger dienen, leren zij veel van de Romeinse cultuur. Wanneer zij na hun diensttijd terugkeren naar hun geboortestreek nemen zij allerlei Romeinse gewoonten en gebruiken met zich mee.

FORTEN EN WALLEN

Het Romeinse leger is verdeeld in legioenen. Eén legioen bestaat uit ongeveer 5500 man en 120 ruiters. Daarnaast werken ook bakkers, dokters, pottenbakkers, schrijvers, timmerlieden en smeden in het legioen. Na de verovering van nieuwe gebieden worden de legioenen vooral ingezet om de grenzen van het Romeinse rijk te bewaken. De soldaten verblijven in kampen langs de grens. Maar de Romeinen weten heel goed dat de bewoners in de veroverde gebieden in opstand kunnen komen. Daarom worden de kampen versterkt tot forten. Zo'n versterkt fort heet een *castellum*. De Romeinse castella zijn allemaal op dezelfde manier gebouwd. Een castellum is een rechthoekig terrein met vier poorten. Door iedere poort loopt een hoofdweg naar de tegenover gelegen poort. In het midden ligt het hoofdkwartier waar de officieren vergaderen. Rond een castellum wordt

een gracht gegraven en een wal aangelegd. De soldaten bouwen de castella zelf. Daar komt heel wat bij kijken en bovendien moet dit snel gebeuren.

een wachtpost aan de grens

Ontwerp een Romeins fort

Een Romeins castellum moet aan twee belangrijke eisen voldoen. In de eerste plaats moet het castellum bescherming bieden tegen aanvallen. Daarnaast moet het onderdak bieden aan veel mensen. Behalve slaapgebouwen zijn er stallen voor de paarden, werkplaatsen, keukens, een gevangenis, een ziekenhuis, een badhuis en verblijven voor de officieren. In het castellum moeten ook waterputten zijn en riolen om het vuil af te voeren.

Teken een plattegrond voor een Romeins castellum waarin jouw legioen verblijft. Schrijf er een legenda bij. Zorg ervoor dat jouw castellum goed te verdedigen is.

brg

I e s k i s t

BM's

Romeinen in Noord-Brabant

BLAD II

ONDERZOEK

MALIËN,
PANTSER-
PLAATJES
EN
PIJLPUNT
VOORWERP
16A, 16B
EN 16C

MAAK JE EIGEN WAPENRUSTING

brg

I e s k i s t

8M5

Romeinen in Noord-Brabant

BLAD III

DOE HET ZELF

MALIËN,
PANTSER-
PLAATJES
EN
PIJLPUNT
VOORWERP
16A, 16B
EN 16C

De wapenrusting van een legionair moet bescherming bieden tegen pijlen en speren, maar ook licht genoeg zijn om snel te kunnen bewegen. Iedere soldaat draagt dezelfde uitrusting.

- 1 Cassis: een metalen helm met wangstukken
- 2 Lorica : een harnas van metalen stroken
- 3 Focale: een sjaal
- 4 Schort van leer met metalen schijfjes ter bescherming
- 5 Caliga: stevige leren sandaal met spijkerzool
- 6 Pilum: een werpspeer
- 7 Gladius: een zwaard van ongeveer 60 cm lang
- 8 Schild: gemaakt van hout en leer met ijzeren schildknop

Vul de nummers op de goede plaats in de tekening in. Kleur de tekening.

Hemd

Gebruik een T-shirt van een volwassene.
Bind een riem om je middel

Harnas

- 1 Snij uit karton een borststuk en eenzelfde stuk om je rug te beschermen en prik in iedere hoek een gaatje.
- 2 Snij 6 repen karton voor over je schouders en prik in iedere hoek een gaatje.
- 3 Snij korte repen karton voor het schort en prik in iedere hoek een gaatje.
- 4 Schilder de stukken karton zodat ze op metaal lijken.
- 5 Maak met een touwtje een schouderstuk vast aan het borst- en rugstuk.
- 6 Doe hetzelfde maar dan aan de andere kant.
- 7 Maak achter elkaar het tweede en het derde schouderstuk vast aan het eerste schouderstuk.
- 8 Doe hetzelfde maar dan aan de andere kant.
- 9 Bind de stukken voor het schort onder elkaar.
- 10 Bind het schort aan het borststuk.

Wapens en helm

Gebruik een bezemsteel als speer. Je kunt er een mes (van hout of karton) aan vastbinden.

Maak van hout of karton een zwaard. Een helm kun je ook van karton maken. Je kunt natuurlijk ook een pot of pan gebruiken. Heb je thuis nog een oude voetbal? Maak een snee in de helft van de bal. Keer de bal binnenste buiten. Snij de bal op maat zodat de wangstukken aan de helm vast blijven zitten. Van de overgebleven stukken maak je de rand aan de achterkant van de helm.

Schoenen

Trek sandalen aan.